

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO

V OLOMOUCI

KATEDRA SLAVISTIKY

NÁZVY PENĚZ V RUŠTINĚ A ČEŠTINĚ

Names of coins and banknotes in Russian and Czech

(bakalářská diplomová práce)

VYPRACOVALA: Miroslava Divoká

VEDOUCÍ PRÁCE: doc. Ludmila Stěpanova, CSc.

2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci dne

podpis

Děkuji doc. Ludmile Stěpanové, CSc., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní bakalářské práce poskytla.

podpis

OBSAH

ÚVOD	6
I TEORETICKÁ ČÁST	7
1 LEXIKOLOGIE	7
1.1 Lexikologie.....	7
1.2 Frazeologie	8
1.3 Terminologie	9
1.4 Etymologie	10
2 PODSTATA PENĚŽ	12
2.1 Teoretické definice peněz.....	12
2.2 Empirické teorie peněz	13
2.3 Funkce peněz	14
2.4 Tvorba a zánik peněz.....	15
3 HISTORIE PENĚŽ.....	16
3.1 Předchůdci peněz.....	16
3.2 Mince	17
3.3 Papírová platidla	18
3.4 Vývoj oficiálních měn	20
3.4.1 Rubl	20
3.4.2 Koruna	21
II PRAKTICKÁ ČÁST	23
4 ETYMOLOGIE NÁZVŮ PENĚŽ.....	23
4.1 Názvy ruských peněz.....	23
4.1.1 Domácí výrazy v ruštině.....	23
4.1.2 Přejaté výrazy v ruštině	26
4.2 Názvy českých peněz	30
4.2.1 Přejaté výrazy v češtině	30
5 SLANGOVÁ POJMENOVÁNÍ PENĚŽ	35
5.1 Slangové názvy ruských peněz.....	35
5.1.1 Výrazy přejaté z cizích jazyků.....	35
5.1.2 Původní názvy peněz	38

5.2 Slangové názvy českých peněz	43
5.2.1 Výrazy přejaté z cizích jazyků.....	43
5.2.2 Původní názvy peněz	45
6 FRAZEOLGISMY S NÁZVY PENĚŽ.....	48
6.1 Ruské a české frazeologismy se shodnými názvy peněz.....	48
6.2 Ruské a české frazeologismy s odlišnými názvy peněz	51
6.2.1 Ruské frazeologismy	51
6.2.2 České frazeologismy.....	53
 ZÁVĚR	 56
 РЕЗЮМЕ	 59
 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	 65
 PŘÍLOHA.....	 68
 ANOTACE	 75

ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce jsou názvy peněz v ruštině a češtině.

Cílem této práce je popis etymologie ruských a českých názvů peněz, přenesených významů těchto názvů, popis slangových názvů peněz a frazeologismů s názvy peněz a určení shod a rozdílů v této skupině lexika v ruském a českém jazyce.

Toto téma jsem si zvolila z několika důvodů. Za prvé, jako studentku ruského jazyka mě zajímají názvy peněz České republiky a Ruské federace. Jejich původ a vývoj je složitý a poměrně rozmanitý. Za druhé, problematika názvů peněz se stále řadí k těm méně probádaným oblastem a tato práce by mohla přinést důležité poznatky nejen pro vědeckou oblast, ale i pro širší veřejnost.

Tato práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické.

Teoretickou část jsem rozčlenila do tří kapitol. Než se začnu zabývat samotným tématem práce, stručně v první kapitole popíšu teoretické otázky, které souvisí s tématem mé práce a které se týkají lexikologie, frazeologie, terminologie, etymologie. Tato kapitola charakterizuje vědní oblasti, do které spadají názvy peněz, a popisuje předmět zkoumání. Druhá kapitola se zabývá objasněním podstaty peněz – co jsou peníze, jakou plní v současnosti funkci či jak dochází k jejich tvorbě a zániku. Posléze se zaměřím na historii peněz. Podívám se na předchůdce peněz, první mince a bankovky a v neposlední řadě na vývoj ruského rublu a české koruny.

Praktická část je rovněž rozdělena do tří kapitol. První kapitola se týká etymologie názvů peněz. Popsala jsem názvy peněz domácího původu a názvy přejaté z cizích jazyků. Druhá kapitola se zabývá slangovými názvy peněz. V rámci této části jsem vytvořila klasifikaci, ve které jsem rozdělila materiál na dvě hlavní skupiny: výrazy přejaté z cizích jazyků a původní výrazy, které jsem dále rozdělila podle motivačního základu. Poslední kapitola je o frazeologismech s názvy peněz. Ruské a české frazeologismy mají hodně shodných jednotek, proto jsem shodující se názvy peněz uvedla na začátku a dále se zabývala frazeologismy v jednotlivých jazycích zvlášť.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 LEXIKOLOGIE

1.1 Lexikologie

Názvy peněz tvoří část slovní zásoby každého současného jazyka. Zkoumáním slovní zásoby se zabývá lexikologie. **Lexikologie** je teorie slovní zásoby; popisuje a vykládá lexikální jednotky různých typů, slova, slovní spojení a frazémy, jejich vztahy a dílčí systémy. Lexikologie se dělí na synchronní, historickou, a to lexikologii jednoho jazyka a více jazyků, a předhistorickou. (Čermák, Filipec, 1985: 13)

Lexikální zásoba je charakteristickým rysem a neodmyslitelnou složkou každého jazyka. Spisovná lexikální zásoba plní funkci národně reprezentativní a slouží k dorozumění všech členů národní společnosti. Lexikální zásobu tvoří **lexémy** – lexikální jednotky různého typu: slova, spojení slov, sousloví a frazémy. Formálně jednočlenný lexém je slovo, vícečlenný lexém je frazém. Lexém i frazém mohou mít jeden význam nebo dva i více významů. (Tamtéž: 28)

Základní jednotkou slovní zásoby je **slovo**. Definice slova je obtížná, skoro každý jazykovědec vyzdvihuje jiné příznaky slova. Alespoň uvedu několik definic.

Dvojice jazykovědců F. Čermák a J. Filipec ve své společné publikaci *Česká lexikologie* popisuje **slovo** následovně: „Slovo je skupina hlásek, které tvoří ustálený celek a mají svůj ustálený význam. Je to jazykový znak charakteristický schopností vstupovat ve specifické vztahy a nabývat větné funkce.“ (Tamtéž: 21)

S další definicí **slova** přichází ruský specialista na lexikologii D. N. Šmelev. Podle něj určit jednoznačnou definici slova není jednoduché, protože dosud neexistuje dokonalá definice tohoto termínu, která by uspokojovala všechny lingvisty. On sám popisuje slovo následovně: „Slovo je jazyková jednotka, která představuje fonetický, morfológický a lexiko-sémantický celek. Slovo může být charakterizováno z různých hledisek, a takovým způsobem mohou být popsány různé příznaky, např.: jedna teorie upřednostňuje zvukové důsledky slova, druhá staví do popředí gramatické určení slova, a další zase preferuje slovo jak sémantickou celistvou jazykovou jednotku.“ (Šmelev, 2004: 49-50)

Ruský lingvista V. V. Vinogradov se zabývá historickým vývojem **slova**. Tvrdí, že se definice daného termínu neustále mění a vyvíjí a pojmenovat slovo tak, aby jeho definice obsahovala všechny příznaky, je nemožné. Přesto se všechny definice shodují v tomto: „Slovo je základní jednotka lexiko-sémantického systému. Hlavním znakem slova je nepřetržitost jeho historicky-sémantického vývoje.“ (Vinogradov, 1977: 39)

Jádro spisovné lexikální zásoby tvoří základní lexikální zásoba – stabilní, aktivní (běžně používaná slova) a pasivní lexikální zásoba (pasivně známé, povědomé obraty). Protikladem spisovné lexikální zásoby je substandardní (nářeční) lexikální zásoba – nářečí místní a skupinová, zájmová, pracovní (slangy).

Ta část lexikologie, která se věnuje frazémům, se jmenuje frazeologie.

1.2 Frazeologie

Frazeologie je samostatná věda, která se zabývá studiem, případně i popisem jazykových jednotek různého typu a více úrovní, které dlouho vzdorovaly souvislému popisu. Frazeologie zkoumá fráze, výrazy, výroky, ustálená slovní spojení a citáty. Je to věda, která se zabývá frazémy (frazeologismy).

Jak uvádí F. Čermák, **frazém** je jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném (resp. několika málo). (Čermák, Filipec, 1985: 177)

Hlavní znaky frazeologismů podle M. Čechové (2002) jsou:

- víceslovnost (slovní spojení)
- expresivita
- ustálenost
- celistvost (nerozlišitelnost)
- omezená spojovatelnost
- jazyková ekonomie

Frazeologii můžeme podle původu rozdělit na antickou, křesťanskou, kulturní, cizojazyčnou a překladovou.

Mezi antické frazeologismy patří, např.: *Pandořina skříňka*, *Achillova pata*, *trojský kůň*.

Mezi křesťanskou frazeologii zařazujeme, např.: *Kristova léta*, *moudrý jako Šalamoun*, *starý jako Metuzalém*; *kdo po tobě kamenem, ty po něm chlebem*.

Kulturní frazeologismy jsou, např.: *dopadnout jako sedláci u Chlumce*; *učit se, učit se, učit se*.

Za cizojazyčné a překladové frazeologismy jsou považovány, např.: *de facto*, *faux pas*, *status quo*.

V současnosti český jazyk přejímá mnoho cizojazyčných výrazů, především z angličtiny. Můžeme se setkat například se spojeními jako *happy end* (šťastný konec), *fair play* (poctivá hra), *no problem* (žádný problém).

V oblasti peněžních prostředků se používá mnoho termínů. Proto v další části uvedu definici termínu, potažmo terminologie.

1.3 Terminologie

K. Sochor definuje slovo **termín** následovně: „Termín, tj. odborný výraz, odborný název je jako každé jiné slovo jednotkou slovní zásoby, tedy lexikální jednotkou. Je to výraz označující jazykový výraz (slovo nebo slovní spojení), který má v určitém oboru specifický, ostře vymezený význam, často odlišný od základního a obecného významu, nebo obecně odborné označení v daném oboru zaužívané.“ (Sochor, 1955: 8)

Termín je pojmenování, které odborník potřebuje pro svůj obor navíc. V odborném textu tvoří termín stálý prvek. Je to lexikální jednotka, kterou člověk používá ve spojení se slovy běžné slovní zásoby.

Termín jako stálá veličina textu se vyznačuje jednoznačností: označuje v určitém oboru jen jeden pojem, jednu věc. Termíny zachycují mnohem přesněji a určitěji skutečnost než slova ostatní.

Titíž autoři vymezují slovo **terminologie** takto: „Soubor termínů určitého oboru tvoří odborné názvosloví neboli terminologii. Terminologie je tedy nauka o termínech, tj. o odborných názvech, a o způsobu jejich vytváření a sestavování do systémů. Výraz terminologie se častěji používá pro označení konkrétních systémů termínů, česky označovaných též slovem odborné názvosloví.“ (Sochor, 1955: 10-11)

Odborné názvosloví jako celek je pevnou součástí celonárodního jazyka, neobyčejně vyspělou a dokonalou součástí, a to zejména pro vědecké účely. Jednotlivé termíny vždy souvisí se slovní zásobou spisovného jazyka; některé jsou přímo vzaty z běžné mluvy a jsou jen terminologicky přehodnoceny (přídavné jméno *vysoký* v souslovích *vysoká škola*, *vysoká pec*).

V běžné řeči se názvy peněz často nepoužívají v souvislosti s termíny.

Důležitým oborem lexikologie, který zkoumá původ a vývoj slov, je etymologie.

1.4 Etymologie

Etymologie je věda, která usiluje o odhalení historických souvislostí pomocí speciálních lingvistických postupů. Je to jazyková disciplína, která se snaží vypátrat původ slov a jejich komponentů (jak původní znění, tak i původní význam) a odhaluje vnitřní příbuznost slov a bývalé slovní čeledi v rámci jednoho jazyka a srovnatelné slovní protějšky přes hranice jednoho jazyka. (Erhart, 1985: 7)

A. Erhart (1981) tvrdí, že cílem etymologie je zpravidla odhalování „původu“ slov, a to se dá interpretovat třemi různými způsoby.

1. Odkrytí původu slov – v rekonstrukci, jejich původní „vnitřní formy“, původní motivace jejich tvoření a původního významu jejich morfémů, se odhalují jazykové procesy, jejichž vlastnosti byly deetymologizovány, tj. procesy, které taková slova vytrhla z jejich původních lexikálních souvislostí.

Původní význam českého slova *koruna* byl „klenot, symbol hlavy státy“, „královská koruna“. Význam „peněžní jednotka“ pochází ze starých rakouských mincí, na nichž byla zobrazena panovnická koruna. Můžeme najít i další metaforické označení „koruna stromu“ – z oblasti botaniky.

2. Konstatování, že nějaké slovo jednoho jazyka je v podstatě v téže podobě i významu i v dalších jazycích, že je to tedy slovo zděděné z příslušného prajazyka nebo prajazykového období.

Například české slovo *mince* vychází z německého slova *münze* a můžeme říct, že ve všech jazycích má stejný význam, a to „kulatý kovový plíšek určený ke směně zboží“.

3. Stanovení toho, že dané slovo bylo do zkoumaného jazyka přejato odjinud.

Například české slovo *peníze* je přejato z latinského *pecunia*. Pokud půjdeme ještě dál, zjistíme, že latinské slovo *pecunia* souvisí s latinským *pecus*, což znamená „dobytek“.

Původní význam slova *dobytek* vychází ze slovesa *dobyti* – čeho je dobyto, co se získalo, tedy „domácí dobytek“, odtud následoval význam „majetek, nabyté jmění“, pak konečně „zisk, peníze“.

2 PODSTATA PENĚŽ

2.1 Teoretické definice peněz

Publikace *Peněžní ekonomie a bankovníctví* popisuje peníze jako: „Jakékoli aktivum, které je všeobecně přijímáno při placení za zboží a služby nebo při úhradě dluhu.“ (Revenda, 2005: 20)

J. Jílek, autor knihy *Peníze a měnová politika*, tento termín vymezuje následovně: „Za peníze či peněžní zásobu se obecně považuje vše, co je běžně přijímáno jako platidlo pro splácení dluhů.“ (Jílek, 2004: 26)

Musím připomenout, že obě dvě definice jsou všeobecné – ve smyslu, že dané aktivum (platidlo) je přijímáno všemi subjekty dané společnosti. Jestliže tomu tak není, jedná se o jejich neumělou a časově omezenou náhražku. Podstata peněz úzce souvisí s dvěma dalšími skutečnostmi – důvěryhodností a kupní silou peněz.

Důvěryhodnost peněz je základní podmínkou pro přijímání peněz. Subjekty peníze přijímají, protože věří, že s nimi mohou platit za zboží a služby nebo uhradit dluhy.

Kupní síla peněz je množství zboží a služeb, které můžeme při existujících cenách za peníze získat.

Z definic můžeme vyvodit, že peníze nemusejí být pouze mince a papírky v podobě bankovek. Podoby peněz mohou být různé.

V úloze peněz v minulosti vystupoval dobytek a plátno (odtud pochází slovo platit). Samotný latinský název peněz *pecunia* je ostatně odvozen od slova *pecus* – dobytek. Víme, že funkci peněz v různých dobách a různých zemích plnily různé předměty. Bylo to například obilí, sůl, čaj nebo sýr. Podobu peněz nabývaly i kameny nebo peří kolibříků. Všechna tato platidla fungovala jako peníze pouze dočasně a s celou řadou omezení. Proto někteří historici považují za první „opravdové“ peníze mince z drahých kovů.

V současné době jako peníze můžou vystupovat platební karty nebo některé druhy cenných papírů a významnější transakce jsou uskutečňovány prostřednictvím „neviditelných“ bezhotovostních peněz.

Bezhotovostní peníze jsou předmětem zkoumání empirické teorie peněz.

2.2 Empirické teorie peněz

Kromě hotovostních peněz (bankovky a mince) funkci peněz plní i bezhotovostní peníze ve formě vkladů v bankách. Zároveň jako peníze mohou vystupovat šeky, platební a úvěrové karty a některé druhy cenných papírů.

Vymezením empirické definice peněz je vytvoření měnových agregátů.

Jak Z. Revenda tvrdí: „Měnové agregáty představují souhrn peněžních prostředků s jistým stupněm likvidity. Jejich vymezení, sledování a kontrola mají význam především pro regulaci množství peněz v oběhu (měnovou politiku).“ (Revenda, 2005: 24)

J. Jílek měnové agregáty popisuje následovně: „Peníze jsou podmnožinou finančních nástrojů a peněžní zásoba se měří peněžními neboli měnovými agregáty.“ (Jílek, 2004: 28)

Hotovostní a bezhotovostní peníze jsou velmi úzce spojeny. Libovolně můžeme hotovostní peníze přeměňovat na bezhotovostní podobu uložením bankovek do banky, anebo naopak – výběrem z bankovního účtu. Existuje tu však jeden zásadní rozdíl. U hotovostních peněz může kontrolu provádět pouze centrální banka, bezhotovostní peníze kromě centrální banky mohou kontrolovat všechny další banky, které poskytují bezhotovostní úvěry.

Za peníze tedy mohou být považovány šeky, platební a úvěrové karty a cenné papíry.

Šek je cenný papír, který obsahuje bezpodmínečný příkaz výstavce šeku bance, aby vyplatila z jeho běžného účtu oprávněnému majiteli šeku na šeku uvedenou částku. (Revenda, 2005: 156)

Platební karta je plastická karta, kterou oprávněný držitel může provádět bezhotovostní platby a výběry hotovostí z běžného účtu, k němuž je karta vystavena. (Tamtéž: 157)

Úvěrová karta je platební karta, kterou je možné opakovaně použít k získání úvěru. (Hindls, 2003: 444)

Cenný papír je právní nárok majitele vůči tomu, kdo je v něm zavázán. Cenný papír je nositelem právního nároku, který v sobě ztělesňuje, a je pro jeho vznik, existenci, převod a zánik v zásadě nenahraditelný. (Revenda, 2005: 209)

Je zcela jasné, že peníze jako prostředek směny plní různé funkce.

2.3 Funkce peněz

Peníze obecně slouží třem účelům:

- jako účetní jednotka kupní síly, tj. cen zboží a služeb
- jako platební prostředek mezi spotřebiteli, podniky a vládou
- jako prostředek uchování hodnoty (Jílek, 2004: 26)

Základní funkcí, kterou každé platidlo musí plnit je **prostředek směny**. Tato funkce nám umožňuje placení zboží a služeb a úhradu dluhů.

Nejvhodnějšími se pro tuto funkci v minulosti ukázaly drahé kovy, především zlato a stříbro, z nichž se později začaly razit mince. Tyto kovy jsou pevné a kujné, snadno dělitelné, příliš se používáním neopotřebovávají a jsou vzácné. Používání mincí z drahých kovů zjednodušilo směnu a rovněž došlo ke snížení tzv. transakčních nákladů – náklady na čas strávený úsilím realizovat směnu jednotlivých zboží a služeb. Další pokles transakčních nákladů je spojen s papírovými penězi a především bezhotovostními penězi. (Revenda, 2005: 22)

Peníze taktéž plní funkci **zúčtovací jednotky**. Prostřednictvím peněz můžeme vyjádřit cenu – zboží, služeb, kapitálu, práce, zahraničních peněz.

Peníze rovněž vystupují ve funkci **uchovatele hodnoty**. Peníze můžeme použít v dražbě v podobě jejich peněžních úspor (=stav peněz k určitému datu). Peníze

si můžeme buď uschovat doma – získáváme tak vysokou likviditu – možnost jejich okamžitého využití, nebo je můžeme uložit v bance. Takto jednáme s vědomím, že peníze v nejbližší době nebudeme potřebovat na nějaké výdaje. V tomto případě z vkladu v bance získáváme úrok.

Peníze musejí někde vznikat a zanikat. Jejich tvorbou a zánikem se budu zabývat v následující kapitole.

2.4 Tvorba a zánik peněz

Většina lidí se domnívá, že peníze vydává centrální banka, ale není tomu tak. Peníze vznikají a zanikají v obchodních bankách, a to jako účetní peníze. Teprve poté, co tyto peníze vzniknou, je můžeme vyměnit za oběživo. (Jílek, 2004: 39)

Peníze nevznikají ani nezanikají v centrálních bankách, protože už dávno existovaly před vznikem těchto peněžních ústavů.

Peníze vznikají v obchodních bankách a jim na roveň postavených institucích:

- poskytováním úvěrů bankami nebankovním jednotkám
- úročením vkladů a jiných závazků bank vůči nebankovním jednotkám
- koupí majetku a služeb bankami od nebankovních jednotek
- výplatou platů a odměn zaměstnancům a statutárním orgánům bank
- výplatou dividend akcionářům bank

Peníze zanikají opačnými procesy, tj. v obchodních bankách a jim na roveň postavených institucích:

- splácením úvěrů včetně úroků nebankovními jednotkami bankám
- prodejem majetku a služeb bankami nebankovním jednotkám (Tamtéž: 40-41)

3 HISTORIE PENĚZ

3.1 Předchůdci peněz

V minulých dobách žili lidé poněkud odlišným způsobem než dnes. Na úplném počátku existovala pouze tzv. **samozásobitelská ekonomika**, což znamenalo, že jestliže lidé něco potřebovali nebo po něčem zatoužili, jednoduše si tento předmět vyrobili vlastní prací. Tato fáze trvala od počátku lidstva až do doby kamenné (samozřejmě v závislosti na teritoriu).

Později vymysleli dělbu práce – čili, jak praví klasikové, *ten dělal to a ten zas tohle* (Vandas, 1994: 8). Ze začátku tento systém fungoval na základě rozdělování, avšak po nějakém čase bylo zapotřebí zásadní změny. Tou změnou bylo vyměňování, které se odborně nazývá **směna**. Důležitým rysem směnného obchodu bylo to, že zahrnoval směnu zboží, které mělo určitou hodnotu.

Naturální směna znamenala zásadní změnu, a stala se tak nejen mentálním, ale také ekonomickým skokem kupředu a rovněž uspíšila velkou měrou vývin lidí.

Například: *rybář mohl směniti s lovcem ozdobné mušle za broušenou kamennou sekyru, lovec zase mohl směniti se zemědělcem zvířecí kůže za obilí*. U starých Mayů jako peníze fungovaly *kakaové boby*. V dalších zemích to byly třeba *šátečky*, které si lidé přivazovali k opaskům. Tato naturální směna zboží bývá označována jako **barterový obchod**.

Je jasné, že takové vyměňování stálo lidi spoustu času a nervů. K lepšímu pochopení uvedu ještě jeden příklad. *Představte si, že jste prodejce hovězího masa a potřebujete boty. Prvním problémem je to, že se maso rychle kazí, a tak si musíte se směnou pospíšit. Problém číslo dva je prostý. Dojdete za obuvníkem a ten nepotřebuje maso, ale chybí mu židle. Domluvíte se s ním, že dostanete boty za židli. Jdete tedy k nábytkáři a...* A tak to může pokračovat dál a dál. Člověk se kvůli jednomu statku mohl dostat do mnoha dalších zbožových vztahů, což zvyšovalo požadavky na čas a zároveň snižovalo vaši možnost výděleku. (www.penize.org)

Nebylo jednoduché vyřešit složitou stávající situaci, ale podařilo se to. To řešení se odborně nazývá **obecný ekvivalent**. Jednalo se o předmět, který bylo možné nabízet

protihodnotou za kterýkoliv jiný předmět a u něhož se předpokládalo, že jej protistrana neodmítne. To samozřejmě vyžadovalo, aby jej každý účastník směny mohl použít k vlastní potřebě. Jednalo se například o kožešiny, či sůl, jinde to byl dobytek, jinde zase ještě úplně něco nového. Avšak i tady se vyskytly problémy. Takový ekvivalent bylo třeba dělit, násobit, přenášet, skladovat a častou nevýhodou byla i nízká trvanlivost.

Směňování vzalo za své se vznikem **peněz**. Avšak než byla poprvé vyrobena skutečná mince, uběhlo několik dalších století. V tomto období, tj. období, kdy se začala formovat platidla v pravém slova smyslu, se všeobecným ekvivalentem staly kovy, zejména drahé.

Aby daná komodita fungovala jako peníze, musela splňovat určité podmínky:

- muselo se jednat o vzácnou surovinu, atd. – tedy musela se vyskytovat v malém množství a popř. neexistovala možnost reprodukce
- muselo se jednat o přenosné a trvanlivé materiály – aby v případě časté směny nedocházelo k odírání či zničení, popřípadě ke zkažení
- komodita musela být skladná a manipulovatelná
- chemická a fyzikální stálost
- komodita musela v malém objemu představovat velkou hodnotu

(http://www.valka.cz/clanek_11887.html)

Všechny tyto podmínky kovy tedy splňovaly. Kovy se daly jednoduše dělit i násobit, uschovávat, ale i používat. Radost nad nalezením řešení však kalily dvě skutečnosti. První – při každém obchodním styku bylo zapotřebí kovy vážit a druhá z nich – ne každý drahý kov byl opravdu tak drahý, jak navenek vypadal a s tím bylo spojeno padělání. Proto se začaly vyrábět slitky z kovů a označovaly se značkou. Tato značka měla zaručit, že daný kus kovu je opravdu tak kvalitní, jak má být a váží tolik, kolik má. A tak se lidstvo ocitlo na samém kraji historie mincí.

3.2 Mince

Historie mincí začíná v době přibližně kolem roku 2700 před naším letopočtem. Egypťští faraonové dávali mince svým poddaným jako dárek. Nemůžeme tedy

v žádném případě hovořit o minci jako prostředku ke směně. K tomu došlo mnohem později.

Je obtížné hovořit o tom, kdo první vynalezl skutečné mince, protože do fáze potřeby mincí se nezávisle na sobě dostalo lidstvo na několika místech na světě zároveň. Z časového hlediska však můžeme říci, že první byli Číňané, kteří vývoj završili prvními mincemi někdy kolem roku 1000 před naším letopočtem. Současně v té době mince používali i staří Řekové (nezávisle na čínském přičinění), avšak prvenství nemůžeme odepřít ani Peršanům.

V 7. století před naším letopočtem se zrodili první mince, které se velmi blížily naší dnešní představě. Kovový slitek – elektra – slitina ze stříbra a zlata, obvykle kruhového tvaru, označený obrazem, který mu byl dán jako symbol určitého státu. Uvedený symbol zaručoval kvalitu slitiny a zpravidla také váhu příslušného slitku. Příslušný stát, který minci vydal, ručil za uvedené vlastnosti a současně postihoval každého, kdo by se pokusil uvedený slitek napodobit nebo pozměnit. (Vandas, 1994: 9)

Mince byly praktické, protože bylo možné je počítat a nemusely se vážit. Byly důvěryhodným a účinným prostředkem směny, a tak významně přispěly k rozvoji obchodu ve starověkém světě. Jediným problémem bylo stanovit kolik mincí požadovat za nabízené zboží a jak přepočítávat mince různých států. Díky mincím se tak světový obchod pohnul kupředu. Obchodní lodě převážely zboží, kterého se nedostávalo v jiných zemích, mince plynule putovaly ze země do země, tržiště ožila, lidé každý den bohatli a chudli.

S vývojem mincí vznikala tlak k nahrazení kovových mincí, které časem přestávaly vyhovovat obchodním požadavkům, novým druhem platidla. Tím druhem se stala papírová platidla.

3.3 Papírová platidla

Papírové peníze se začaly vyvíjet ve dvou formách, a to jako bankovky a státovky.

Bankovky se v průběhu historie vyvinuly z obchodních směnek – v případě předložení směny byla majiteli vydána bankovka, kterou se banka zavazovala vyplatit při předložení určité množství zlata. Majitel si za ni mohl koupit jakékoli zboží

a služby. Je jasné, že tato bankovka snadno putovala ekonomickým oběhem, neboť ji držitelé přijímali bez rizika, protože vždy měli zaručeno, že je bankovka ručena zlatem.

Vynález papírových peněz pochází ze starověké Číny. Za jejich předchůdce vědci pokládají peníze z kůže bílých jelenů. Tyto bankovky (přibližně z roku 100 před naším letopočtem), nesloužily jako oběživo, ale jako symbol vyjádření bohatství. Skutečná papírová platidla se začala vydávat v roce 650 našeho letopočtu za vlády dynastie Tang v Číně. Jako platidlo však ještě nefungovaly. První bankovky, které jsou chápány jako všeobecná měna, se objevují s dynastií Sung v 10. století.

Zmínky o papírových penězích se do Evropy dostávají díky benátskému obchodníkovi a cestovateli Marcu Polovi na počátku 14. století. Ten píše, že bankovky jsou v oběhu v Persii i Japonsku.

V Evropě se bankovky objevují až později – na konci 15. století, v roce 1483, kdy ve Španělsku hájil hrabě z Tendilly obležené město Alhama proti Maurům. Protože neměl kovové mince, platil vojsku papírovými poukázkami vydávanými jménem krále. Tyto poukázky byly opatřeny textem, který zavazoval občany města po skončení obležení jejich výměnu za zlato a stříbro. Jiný příklad pochází z roku 1574. V nizozemských městech Leyden a Middleburg tiskli peníze ze silné lepenky z obalů klášterních knih. Města byla totiž v obležení katolických španělských vojsk a stříbra k ražbě se nedostávalo. (foreignrights.cpress.cz)

V roce 1661 banka ve Stockholmu začala vydávat předtištěné úpisy, do nichž byly poté ručně vpisovány potřebné údaje, podpisy a pečeti. Původně byly psány na majitele a nedaly se převést. Od roku 1667 bylo možné je převést a od té doby je možné je pokládat za papírové peníze. Jejich výhodou bylo to, že mohly být vypisovány na různé druhy mincí a tím i na různé hodnoty.

Jak už jsem se zmínila, druhou formou papírových peněz byly státovky. Státovky byly papírové peníze emitované panovníkem, které měly nucený kurs. K vydávání státovek docházelo obvykle při nedostatku zlatých mincí a při zvýšených výdajích státního rozpočtu. Stát chybějící zlaté a stříbrné mince doplňoval vydáváním státovek. Státovky však byly přijímány velmi neochotně a pod hrozbou trestu. Stát se zavazoval,

že státočky časem odkoupí zpět za mince. To však mohl vykonat jen v případě přebytku mincí ve státní pokladně. Nadměrná emise státovek přivedla některé země až ke státnímu bankrotu, a proto bylo krytí schodků rozpočtů pomocí státovek zakázáno.

Závěr třetí kapitoly bude patřit historickému vývoji oficiálních měn České republiky a Ruské federace.

3.4 Vývoj oficiálních měn

3.4.1 Rubl

Pojem **rubl** vznikl ve 13. století ve městě Novgorod a může mít několik původů (viz kapitola – 4.1 Domácí výrazy v ruštině).

Po roce 1534, kdy byla zavedena měnová reforma, se rubly dělily na 100 *kopějek*. V roce 1654 za vlády cara Alexeje Michajloviče se objevily stříbrné rubly ražené z tolarů (na mincích se poprvé objevil nápis rubl). Nicméně v tuto dobu rubl obsahoval méně stříbra než 100 stříbrných kopějek. Jeho skutečná hodnota se rovnala 64 kopějkám, a i proto vláda souhlasila s ražbou pouze stříbrných kopějek.

Na začátku 18. století za vlády cara Petra I. Velikého proběhla další měnová reforma, díky níž se rubl opět dostal do popředí. V roce 1769 byly vydány první papírové rubly – *assignace*. V roce 1897 nahradily zlaté rubly své stříbrné předchůdce.

Díky vítězství v Říjnové revoluci v roce 1917 mohla komunistická strana uskutečnit novou měnovou reformu. Ale vnější zásahy společně s občanskou válkou zabránily realizovat tento plán. Sovětská vláda byla nucena vydávat papírové bankovky, aby pokryla schodek ve státním rozpočtu a díky měnové reformě, při které došlo ke snížení nominální hodnoty sovětského rublu, stále docházelo ke znehodnocování rublu. Až měnová reforma z let 1922 až 1924 dokázala stabilizovat sovětskou měnu.

Od roku 1973 role rublu v zahraničních platbách na světovém socialistickém trhu neustále rostla. Sovětský rubl oficiálně zanikl k 26. prosinci 1991.

Dnešní rubl byl zaveden v prosinci 1991 a na začátku platil paralelně se sovětským rublem. Do 26. července 1993 platily na území Ruské federace sovětské rubly i nové ruské rubly. S cílem stáhnout z oběhu staré sovětské bankovky stávající vláda 17. července 1993 rozhodla o nové měnové reformě.

Od 26. července na území Ruské federace platí jen ruské bankovky.

Současné mince mají nominály 1, 5, 10, 50 kopějek a 1, 2, 5 a 10 rublů. Bankovky jsou tisknuty v hodnotách 5, 10, 50, 100, 500, 1000 a 5000 rublů.

Na začátku roku 1998 došlo k denominaci ruského rublu v poměru 1000:1.

To znamená, že 1 novému rublu odpovídalo 1000 starých. Design i barva se nezměnily, pouze došlo ke škrtnutí tří nul a zavedení mince v hodnotě 1 rublu místo bývalé bankovky 1000 rublů se zobrazením Vladivostoku.

3.4.2 Koruna

Koruna je základní česká měna, která se poprvé objevila v roce 1892 (v oběhu od 16. 5. 1893), v platnosti byla do 22. 8. 1922 a po vzniku Československé republiky byla opět zvolena jako základní měnová jednotka.

Československá koruna byla zavedena zákonem o úpravě a správě platidel 10. dubna 1919. V oběhu byla do 8. února 1993, kdy došlo k měnové rozluce se Slovenskem.

Mnozí navrhovali nazvat novou měnu *československý frank*, *sokol*, pro haléře název *stotiny*, avšak nakonec přijali označení *koruna*. Přestože byla československá koruna ustanovena v roce 1919, oficiálně se začala razit až v roce 1921. První korunovou mincí se začalo platit v roce 1922, první bankovkou byla dvacetikoruna s datem 1. října 1926, která šla do oběhu až v roce 1927. Platidla měla nominály 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1000 a 5000 korun československých. Po obsazení Československa Německem v březnu 1939 byla zrušena Národní banka Československá a nahradila ji Národní banka pro Čechy a Moravu. Ta začala vydávat protektorátní peníze, říšská banka záměrně podhodnotila korunu, aby mohlo Německo zemi ekonomicky vysávat. Po druhé světové válce byla 1. listopadu 1945 provedena měnová reforma, která měla za úkol měnu stabilizovat. V roce 1953 přišla další měnová reforma, po níž však došlo

k ekonomickým problémům. Tyto ekonomické nedostatky řízené politiky byly jedním z důvodů pádu komunistického režimu v ČSSR.

1. ledna 1993 došlo k rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky na dva samostatné státy a 8. února 1993 proběhla měnová odluka, díky níž československá koruna zanikla.

Česká koruna je od 8. února 1993 zákonnou měnovou jednotkou České republiky.

Současné mince mají hodnotu 1, 2, 5, 10, 20 a 50 korun českých. Bankovky jsou tisknuty v hodnotách 100, 200, 500, 1000, 2000 a 5000 korun českých. Kromě koruny byly v oběhu i haléře v hodnotě 10, 20 a 50h, které byly postupně staženy z oběhu.

II PRAKTICKÁ ČÁST

4 ETYMOLOGIE NÁZVŮ PENĚZ

Slovní zásobu z hlediska původu dělíme na výrazy původní a přejaté.

V každém současném jazyku, který je dorozumívacím prostředkem společnosti, je podstatná skupina slov společných díky výpůjčkám především z tzv. jazyků světových. Do skupiny světových jazyků patří: angličtina, arabština, čínština, francouzština, italština, němčina, portugalština, ruština, španělština. (<http://www.kahlen.cz/svetove-jazyky>)

Cizí slova se přejímají z jistého národního jazyka a prodělávají při tom migraci. Některá z cizích slov přišla do češtiny, respektive do ruštiny prostřednictvím jiných jazyků a jejich význam se při tom v některých případech změnil.

V této kapitole jsem se soustředila na shromáždění názvů českých a ruských mincí. V odborné literatuře jsem našla celkem 22 ruských a 22 českých názvů peněz.

Protože je tato práce zaměřená především na ruský jazyk, následovat budou nejdříve domácí ruské výrazy.

4.1 Názvy ruských peněz

4.1.1 Domácí výrazy v ruštině

V této kapitole jsem většinu informací čerpala ze slovníku *Этимологический словарь русского языка в четырех томах* od M. Vasmera.

Z celkového počtu 22 nalezených názvů peněz, domácím – ruským odpovídá jedenáct výrazů, což činí 50 %.

Jsou to: *гривенник, гривна, копейка, ливонеза, новгородка, полтина, полушка, рубль, резана, рус, чешуйка*

Гривенник, гривна

Slova *гривенник, гривна* vycházejí ze stejného základu – ze slova *griva*, tedy „hřívá“. Slovo *hřívá* původně znamenalo „týl, krk“ a slovo *hřívna* „náhrdelník,

ozdoba“. Můžeme se tedy domnívat, že v původním slova smyslu byly hřivny ozdoby koní.

Копейка

V odborné literatuře jsem našla tři možné výklady vzniku slova *копейка*.

Podle jedné verze slovo *копейка* vzniklo od mince, na které byl zobrazen panovník, který sedí na koni a v ruce má kopí.

Podle druhé verze má slovo *копейка* svůj původ v ruském slovese *копить*, což znamená „spořit, hromadit“.

Podle třetí verze, nejméně důvěryhodné, slovo *копейка* vychází z tatarského slova *köpäk* a znamená „určitá mince“.

Nejdůvěryhodnější verzí je ta první, tedy od *копейная денъга*, tj. mince se zobrazením kopí. (Vasmer, 1986: 317-318)

Ливонеза

Etymologie slova *ливонеза* je odvozena od slova *Ливония*. *Ливония* (česky Livonsko) bylo území dnešního Estonska a Lotyšska. (*Ливонезы* byly stříbrné mince určené pro obchod s pobaltskými zeměmi).

Новгородка

Původ slova *новгородка* můžeme spatřit v názvu ruského města *Новгород*. Je to *денъга* (mince) ražená ve městě Novgorod.

Slovo *новгородка* vychází ze slov *новый*, *неосвоенный*, připomíná tedy dobu, kdy bylo toto území ještě nové, neosvojené.

Полтина

V odborné literatuře jsem našla tři možné výklady vzniku slova *полтина*.

Podle jedné verze se slovo *полтина* vyvinulo ze spojení slov *пол* („polovina“) a druhého pádu slova *тин – тина*, což znamená „nařezání, nakrájení“.

Podle druhé verze slovo *полтина* vzniklo spojením slov *утинькъ* – „zlomek, úlomek, odštěpek“ a *потин* – „naříznutí“.

Podle třetí verze etymologie slova *полтина* vychází z ukrajinského slova *пiлтина*, což znamená „polovina podélně rozštípnutého smrkového stvolu“. (Vasmer, 1987: 318)

Nejpravděpodobnější verzí vzniku slova *полтина* je podle mého názoru opět ta první, naopak nejméně důvěryhodnou je verze poslední. *Полтина* tedy byla polovina mince.

Полушка

Substantivum *полушка* je vytvořeno od slova *полуха* – „polovina mince“, potažmo od slovesa *полыхнуть* – „svítit, zářit“.

Резана

Slovo *резана* pochází z ruského slovesa *резать*, což znamená „řezat“. Je to tedy zřejmě mince, která vznikla uříznutím stříbrného prutu.

Рубль

Etymologie slova *рубль* je do současnosti sporná. V odborné literatuře jsem našla tři možné výklady vzniku slova *рубль*.

Podle jedné verze se slovo *рубль* vyvinulo od slova *обрубок*. *Обрубок* byl stříbrný plíšek, kterým se v Rusku platilo. Někdy můžeme najít spojení *обрубок гривны* – „odřezek z hřivny“. Jedná se o první zmínku o slově *rubl*, která se dochovala v Novgorodských dokumentech z březové kůry.

Podle druhé verze původ slova *рубль* tkví ve slově *обрубленный*. V Rusku se od 14. století používaly jako platidlo stříbrné pruty. Kousky prutů se odsekávaly od celku, aby měly určitou hmotnost a velikost. Takovému kusu pak říkali *обрубленный*.

Podle třetí verze slovo *рубль* vzniklo od slovesa *рубить* – „sekat“. V procesu ražby se od sebe navzájem odsekávaly kusy stříbra, potažmo zlata. V každém případě je jasné, že slovo *rubl* je derivátem slovesa *рубить* a původně označovalo odsečený kousek stříbrného prutu.

Рyc

Etymologie slova *pyc* vychází ze slova *Рyca*, což byla oblast na jih od jezera Ilmeň v Novgorodské části Ruska. Stejnou etymologii má i slovo *Рycь*.

Чешыйка

Чешыйка je zdobnělina od slova *чеуя*. Slovo *чешыйка* vzniklo od slova *чеуза*, což doslova znamená „rybí šupina“. To znamená, že toto slovo vzniklo na základě podobnosti.

V další části kapitoly se zaměřím na výrazy přejaté z cizích jazyků. Nejdříve v ruštině.

4.1.2 Přejaté výrazy v ruštině

Mrtvé indoevropské jazyky:

Latinský jazyk

Latinský původ mají dva výrazy, což činí 9,09 %.

Jsou to: *грош* a *империял*

Грош

Slovo *грош* pochází z výrazu *denarius grossus*. Toto slovo znamenalo doslova „tlustý peníz“, tj. hodnotná mince. Další vývoj můžeme pozorovat z polského slova *grosz*, které se vyvinulo z německého *grosch*, *groschen*. Jestliže půjdeme ještě dál, zjistíme, že slova *grosch*, *groschen* mají svůj původ ve francouzském slově *gros*, to znamená „tlustý, značný“.

Империял

Slovo *империял* je odvozeno ze slova *imperialis*. Toto slovo znamená „císař“ a bylo odvozeno ze jména římského panovníka Gaia Julia Caesara. Toto jméno nejspíše pochází z latinského slova *caesaries* – „vlasatý, kštice“. Podle jiných zdrojů je slovo *caesar* jmenný tvar slovesného času trpného slovesa *caedere* – „ukrojit, vyříznout“, tedy tvar *casus* – „vykrojený, vyříznutý“.

Živé indoevropské jazyky:

Germánské jazyky:

Německý jazyk

Německý původ má pouze jeden výraz, což činí 4,55 %.

Je to: *златник*

Златник

Původ slova *златник* můžeme nalézt ve slovu *злато – золото*.

Etymologie slova *золото* je stejný jako u slova *желтый* (dochází pouze k přehlasování *o/e*). Slovo je derivátem slova *gold*, časem došlo k přeměně *g* na *ž*.

Slovanské jazyky:

Polský jazyk

Polský původ mají dva výrazy, což činí 9,09 %.

Jsou to: *ефимок* a *червонец*

Ефимок

Etymologie slova *ефимок* vychází ze slova *joachimok*. Na těchto mincích byl zobrazen sv. Jáchym (rusky *Ефим*). Slovo *ефимок* má tedy svůj původ v latinském slovu *Joachimicus*, česky *Jáchymov*. Jáchymov byla mincovna v Čechách, kde se v první polovině 16. století razily jáchymovské tolary, avšak v letech 1653-1654 proběhl v Rusku úspěšný pokus přerážet tyto mince vlastními razidly, a tak vznikly *рублевые ефимки*, které byly v oběhu do 18. století. (Petráň, Radoměrský, 1996: 136)

Червонец

Etymologie slova *червонец* vychází ze slova *czerwony*. Toto slovo znamená „červený, zlatý“.

Turkické altajské jazyky:

Tatarský jazyk

Tatarský původ mají tři výrazy, což činí 13,63 %.

Jsou to: *алтын, деньга, пуло*

Алтын

Z hlediska etymologie slovo *алтын* vychází ze slova *alta*, potažmo sousloví *алты тиен*. Obě slova mají stejný význam, a to „šest“. To znamená, že slovo *алтын* bylo odvozeno od své hodnoty – 6 денег.

Деньга

Vznik slova *деньга* je spojen se slovem *тамга, дамга*, což znamená „značka, razítko“. Další vývoj tohoto slova je patrný opět z tatarského slova *тенка*, což doslova znamená „drobná stříbrná mince“.

Пуло

Etymologie slova *пуло* pochází ze slova *пұл*, což byla měděná mince mongolské říše Zlatá horda. Původ tohoto slova můžeme nalézt i ve slově *pullo*, což znamená „láhev“.

Slova nejasného původu

Více verzí o svém vzniku mají tři výrazy, což činí 13,63 %.

Jsou to: *корелки, московка, псковка*

Корелки

Původ slova *корелки* je svázán se slovem *король*.

Nejpravděpodobnější verze je taková, že toto slovo je odvozeno ze jména franského krále a římského císaře Karla Velikého.

Podle jedné z dalších verzí slovo *король* souvisí s latinským slovem *plenus*, což znamená „plný“.

Podle dalších verzí slovo *король* vychází ze staroněmeckého slova *karlja*, což znamená „svobodný člověk“, nebo ze slovesa *каратъ*, což znamená „trestat“.

Московка

Z etymologického hlediska slovo *московка* vzniklo z názvu ruského města *Москва*. Je to *деньга* (mince) ražená v Moskvě.

V odborné literatuře jsem našla tři možné výklady vzniku slova *московка*.

Podle jedné verze toto slovo vychází z tureckého (albánského) slova *Moskov*, což znamenalo „Rusko“.

Podle druhé verze se slovo *московка* vyvinulo ze spojení dvou finských slov: *moska* – „medvěd“ a *ava* – „matka“.

Podle třetí verze slovo *московка* vzniklo spojením opět dvou finských slov: *musta* – „černý“ a *va* – „voda“.

Nejpravděpodobnější je verze první, naopak poslední dvě verze jsou velmi nepravděpodobné.

Псковка

Etymologie slova *псковка* vychází z názvu ruského města *Псков*. Je to *деньга* (mince) ražená ve městě Pskov.

V odborné literatuře jsem našla dva možné výklady vzniku slova *псковка*.

Podle jedné verze slovo *псковка* vychází z polského slova *Pszczyna*, což je město v jižním Polsku.

Podle druhé verze slovo *псковка* vzniklo z litevského slova *Plisa*, což je název místní řeky.

Nejpravděpodobnější je verze odvozená od hlavního města Pszczyňského vévodství.

Následující druhá polovina této kapitoly se bude týkat etymologie českých názvů peněz. Protože se mi nepodařilo najít původní české názvy peněz, soustředím se pouze na výrazy přejaté z cizích jazyků.

4.2 Názvy českých peněz

4.2.1 Přejaté výrazy v češtině

V této kapitole jsem čerpala ze slovníků: *Etymologický slovník jazyka českého* od V. Machka a *Český etymologický slovník* od J. Rejzka.

Podařilo se mi shromáždit 22 českých názvů peněz, přičemž všechny mají cizojazyčný původ.

Mrtvé indoevropské jazyky:

Latinský jazyk

Latinský původ má šest výrazů, což činí 27,27 %.

Jsou to: *brakteát*, *denár*, *groš*, *koruna*, *květník* a *parvus*

Brakteát

Etymologie slova *brakteát* vychází ze slova *braktea*, což znamená „tenký plech“ nebo „plíšek“. I proto se brakteátu od 19. století říkalo plecháč.

Denár

Původ slova *denár* se zakládá na slovu *denarius*. Toto slovo se vyvinulo od *deni* – „po deseti“ (od *decem* – „deset“). Denár platil 10 asů.

Groš

Slovo *groš* pochází ze sousloví *denarius grossus*. Toto slovo znamená „tlustý, těžký peníz“, tj. hodnotná mince.

Koruna

Slovo *koruna* má svůj původ ve slovu *corona*. Toto slovo znamená „věnec“. První význam tedy souvisí s korunami – věnci římských císařů.

Kvartník

Výraz *kvartník* je odvozeninou slova *quartale*, což znamená „čtvrtina“.

Parvus

Původ slova *parvus* je spjat se slovem *parvus* a znamená „malý“.

Živé indoevropské jazyky:

Germánské jazyky:

Německý jazyk

Německý původ má deset výrazů, což činí 45,45 %.

Jsou to: *brumer*, *duhovka*, *grešle*, *halěr*, *kalíšek*, *krejcar*, *pac (pancěr)*, *peníz*, *tolar* a *zlatník*

Brummer

Název této peněžní jednotky vznikl ze slova *brummer*, který původně označoval bzučivý hmyz. V přeneseném významu toto slovo označuje drobné malé peníze s malou hodnotou.

Duhovka

Etymologie slova *duhovka* vychází z označení *regenbogenschüsselchen*. Toto slovo znamená duhové misky, protože lesknoucí se mince byly nalézány na polích omyty deštěm. Podle pověry se totiž věřilo, že duhovky se nalézají tam, kde se duha po bouřce dotkla země (klouzaly po oblouku duhy z nebe) – odtud název. To znamená, že slovo *duhovka* je úzce spjato se slovem *duha*. Původní význam tohoto slova byl „dřevěný oblouk“. (Petráň, Radoměský, 1996: 82)

Grešle

Slovo *grešle* je zkomoleninou slov *gröschel*, *greschel*, potažmo *gröschlein* a doslova znamená „grošíček“. Je to tedy zdrobnělina slova *groš*.

Halěř

Slovo *halěř* je odvozeno od slova *haller*. Název je odvozen podle města Hall, které se nachází severně od Stuttgartu.

Kališky

Slovo *kališky* je zdobnělinou slova *kalich* vycházejícího ze slova *kelich*. Toto slovo vychází z latinského slova *calix*, tedy „miska, číše, pohár“. Tyto drobné stříbrné mince byly raženy z bohoslužebného náčiní, tedy také z mešních kalichů – odtud název. (Petráň, Radoměský, 1996: 143)

Krejcar

Etymologie slova *krejcar* vychází ze slova „*kreuzer*“. Toto slovo znamená kříž. Původně to byl malý peníz, na němž byl vyražen kříž. Tato mince se nejdříve označovala jako „*cruciger*“, později se název vyvinul v „*kreuzer*“.

Pac, pacněř

Slova *pac, pacněř* je zkomoleně slovo *batzen*. Název vznikl podle znaku města Bernu – medvěda. Ten se staroněmecky nazýval *bätz*. To znamená, že touto mincí se původně platilo v Bernu a později také v Čechách.

Peníz

Etymologie slova *peníz* spočívá ve slově *pfending*. Znění s *nd* je původní a ukazuje, že jeho původ můžeme hledat v latinském slovu *pondus* s významem „váha“.

Tolar

Slovo *tolar* vychází ze slova *taler*, což je zkráceno z *Joachimstaler*, tj. jáchymovská mince. Tedy podle města v Rudohoří, kde byly poprvé tolary raženy.

Zlatník

Původ slova *zlatník* je spjat se slovem *gold*. V češtině se později objevuje slovo *golto*. Jazykovým vývojem je *g* nahrazeno *z*, odtud se později vyvíjí slovo *zlato*. Odvozením vzniká slovo *zlatník*.

Helénské jazyky:

Řecký jazyk

Řecký původ mají dva výrazy, což činí 9,09 %.

Jsou to: *alkis* a *statér*

Alkis

Slovo *alkis* souvisí s řeckou bohyní *Athénou Alkis*, která je na minci vyobrazena s přilbou na hlavě a kopím v ruce.

Statér

Etymologie slova *statér* je svázána se slovem *statikos*, což znamená „nehybný, nejevící pohyb“.

Románské jazyky:

Italský jazyk

Italský původ mají dva výrazy, což činí 9,09 %.

Jsou to: *dukát* a *florén*

Dukát

Etymologie slova *dukát* vychází ze slova *ducato*. Toto slovo dále z latinského slova *ducatus*, což znamenalo „vévodství“. Toto slovo bylo obsaženo v nápisu na minci apulského vévody Rogera ve 12. století a přeneseno na název mince.

Florén

Slovo *florén* vzniklo z názvu italského města Florencie. Po dohodě panovníka Jana Lucemburského s Itálií se začaly v pražské mincovně razit florény s vyobrazením lilie, znaku Florencie a postavou sv. Jana Křtitele.

Slovanské jazyky:

Praslovanský jazyk

Slovanský původ má pouze jeden výraz, což činí 4,55 %.

Je to: *hřivna*

Hřivna

Z etymologického hlediska slovo *hřivna* vychází ze slova *griva*. Toto slovo původně znamenalo „týl, krk“. Od tohoto slova bylo odvozeno slovo *grivna* – „jednoduchý masivní náhrdelník, ozdoba“. Můžeme se tedy domnívat, že původní význam tohoto slova byly ozdoby koní.

Ne všechny jednotky mají jasný původ. Původ některých nám zůstává utajen. Například to jsou *flůtky*. To byly mince, které se razily na počátku 15. století za husitů ze zkonfiskovaného stříbrného církevního majetku.

5 SLANGOVÁ POJMENOVÁNÍ PENĚZ

Slang je soubor jistých speciálních názvů a obrátů, které se užívají v běžném styku mezi členy pracovního nebo zájmového společenství. Tyto speciální názvy a obraty, jimž se obecně říká slangové názvy, vznikají z důvodů věcných i expresivních a ve společnosti se neuplatňují buď vůbec, nebo jen velmi omezeně.

Pro tuto kapitolu jsem vytvořila klasifikaci slangových výrazů podle různých faktorů.

Nejdříve jsem slangová pojmenování rozdělila na dvě hlavní skupiny: výrazy přejaté z cizích jazyků a původní pojmenování peněz. Výrazy přejaté z cizích jazyků jsem dále rozdělila na skupiny podle jednotlivých jazyků. Původní pojmenování jsem rozdělila podle motivačního základu na výrazy motivované barvou, materiálem, tvarem, rozměrem mince a hodnotou. Dále jsem vyčlenila skupinu výrazů motivovaných vlastními jmény a číslovkou v názvu.

Celkový počet slangových pojmenování činil 246 jednotek.

Protože je tato bakalářská práce zaměřená především na ruský jazyk, nejdříve uvedu ruská slangová pojmenování a jejich rozčlenění.

5.1 Slangové názvy ruských peněz

V práci na této části jsem se opírala o slovník *Большой словарь русского жаргона* od V. M. Mokienka a T. G. Nikitinové.

V ruském jazyce jsem objevila celkem 161 slangových označení peněz.

5.1.1 Výrazy přejaté z cizích jazyků

Celkem jsem našla 33 pojmenování přejatých z jednotlivých cizích jazyků.

Indoevropské jazyky:

Germánské jazyky:

Anglický jazyk

Anglický jazyk je v současné době častým zdrojem výpůjček do dalších jazyků.

Není tedy divu, že i do ruštiny byla některá slova přejata, např.:

- *файф* – výraz pro 5 rublů vycházející z anglického slova *five* – „pět“, jeho varianta je *файфер*;
- *мани* – výraz pro peníze vycházející ze slova *money* – „peníze“. Toto slovo se vyskytuje také ve zdobnělinách: *маньки, манюхи*;
- *тэн* – výraz pro 10 rublů vycházející ze slova *ten* – „deset“. Další varianta tohoto slova je *тэнок*.

Německý jazyk

Německý jazyk se stal východiskem pro mnoho slangových názvů peněz.

- *драйка* – výraz pro 3 rubly vycházející ze slova *drei* – „tři“. Zkomoleninou tohoto slova je výraz *дранка*;
- *феники* – výraz pro peníze vycházející ze staré německé hmotnostní jednotky *pfeningu*. Časem se podoba změnila, a proto můžeme nalézt podobnou verzi tohoto slova ve slovu *финки*;
- *гольда* – výraz pro zlaté mince vycházející ze slova *gold* – „zlato“. K tomuto slovu patří i výraz *гульден* odvozený od tohoto slova.

Helénské jazyky:

Řecký jazyk

- *декаша* – výraz pro 10 rublů vycházející ze slova *deka* – „deset“. Toto slovo se vyskytuje v různých variantách, např.: *декашка*. Toto slovo má hovorový ruský sufix *-ша*, respektive *-шка*.

Indoárijské jazyky:

Cikánský jazyk

- *лавэ* – výraz přejatý z cikánštiny (Грачев, 1997: 84). Toto slovo se vyskytuje v mnoha variantách, např.: *лавьё, лове, лава, лавы, лаванда, лавешки, лавэшки, ловышки, лав.*

Románské jazyky:

Francouzský jazyk

- *аржан* – výraz pro peníze přejatý ze slova *argent*, což znamená „peníze“, ale i „stříbro“;
- *дуй* – výraz pro 2 rubly z francouzské číslovky *deux* – „dva“.

Slovanské jazyky:

Polský jazyk

- *пензы* - výraz pro peníze od slova *pieniądzy* – „peníze“.

Turkické altajské jazyky:

Mongolský jazyk

- *тузрик* – výraz pro peníze vycházející z mongolské oficiální měny *тузрик*. Popularita tohoto názvu se vysvětluje jeho fonetickou formou, která připadá Rusům legrační (zřejmě díky sufixu *-ик*). (soud rodilého mluvčího, ústní konzultace)

Tatarský jazyk

- *акча* – výraz pro peníze přejatý ze slova *акса* – „stříbrná mince“;
- *саман* – výraz pro peníze znamenající „cihla“. Toto slovo má symboliku s cihlou. Tak jako je cihla potřebná ke stavbě domu, tak jsou peníze nezbytné k chodu ekonomiky;

- *сора* – výraz pro peníze vycházející ze slova *сара* pod lidově etymologickým vlivem slovesa *сорить* – „rozhazovat, vyhazovat“.

Turkotatarský jazyk

- *алтыш* – výraz pro 6 rublů ze slova *alti* – „šest“.

Čínsko-austroasijské jazyky:

Čínský jazyk

- *юань* – výraz pro rubl vycházející z čínské oficiální měny *юань*. Důvod popularity tohoto slova v současné ruštině můžeme vidět v neobvyklém znění této jednotky.

5.1.2 Původní názvy peněz

V excerpovaném materiálu je celkem 126 původních názvů peněz.

Pojmenování peněz podle motivace:

Barvy

Běžová barva:

- *беш* – výraz pro 5 rublů.

U tohoto slova dochází k typické spodobě znělosti, kdy se souhláska *ж* vyslovuje jako *ш*. I proto se písemně vyskytuje varianta tohoto slova s *ш* na konci – *беш*.

Červená barva:

- *красенькая* – obecný výraz pro červoňce. Červoňce byly mince z červeného zlata, které byly určeny pro zahraniční obchod.

Do této skupiny bychom mohli zařadit také název motivovaný tmavě červenou barvou:

- *бордо* – výraz pro minci v hodnotě 1 rublu, která má vínově červenou barvu.

Stříbrná barva:

- *серебренник* (*серсо*) – obecný výraz pro stříbrné mince.

Zlatá, rezavá barva:

- *золотой (златник, златница)* – obecný výraz pro zlaté mince.

Zlatá barva se někdy hodnotí jako barva rezavá, srov. výrazy: *рыжачок* – výraz pro 5 rublů, *рыжий* – výraz pro desetirublovou zlatou minci, *рыжовье* – obecný výraz pro zlaté mince.

Материál

Bílý kov:

- *беляшка* – výraz pro 10, 15, 20 kopějek odvozený spojením slov *белый металл*. Toto slovo má i svou zkrácenou verzi: *белка*.

Stříbro:

- *серебренник* – obecný výraz pro stříbrné mince, který má zároveň zkrácenou verzi: *серсо*.

Zlato:

- *золотой (златник, златница)* – obecný výraz pro zlaté mince.

Tvar a rozměr mince (resp. částky peněz)

Kulatý tvar:

- *круглые* – lidový výraz pro mince;
- *кругленький* – výraz pro milion rublů, který souvisí s ustáleným výrazem: *кругленькая сумма* – velká částka peněz.

Některé názvy peněz jsou pro svůj malý, drobný, víceméně kulatý tvar srovnávány s drobnými předměty.

Drobné kulaté předměty:

- *овёс, семечки, слезы, сорянка*

Velké kulaté předměty:

- *апельсин* – lidový výraz pro miliardu rublů;
- *арбуз* – lidový výraz pro miliardu rublů;

Sem patří i slovo *лимон* – lidový výraz pro milion rublů, u tohoto slova můžeme předpokládat slovní hříčku *миллион – лимон*.

Srovnání se znehodnoceným předmětem

Pohrdavý vztah k některým penězům, které mají malou hodnotu, se vyjadřuje v jejich následujícím hodnocení.

- *горбатый* – slangový výraz pro rubl;
- *деревянный* – slangový výraz pro ruské rubly, které v období perestrojky rychle ztrácely svou hodnotu; zdvojnásobení názvu je *деревяшки*;
- *ломаный* – slangový výraz pro 50 kopějek. Toto slovo se objevuje v mnoha různých variantách, např.: *лама, ламка, ламыга, ломыга, ламик, ламник* a od tohoto slova *лашник*;
- *рваный* – slangový výraz pro bankovku v hodnotě 1 rublu.

Vlastní jména

Pro označování peněz se používá především následujících ruských jmen:

- *Василий*: výraz pro minci v hodnotě 10 kopějek se nachází v podobě *Василёк*;
- *Григорий*: pojmenování pro гривенник (stříbrná mince v hodnotě 10 kopějek), existují také zdvojnásobení: *Гриша, Гришка*;
- *Иван*: výraz pro 1 rubl můžeme nalézt v těchto variantách: *Ванёк, Ванок, Ваня*;
- *Екатерина*: obě varianty *Катя, Катюша* označují výraz pro 100 rublů. Na nich byla zobrazena Kateřina II.
- *Пётр*: vlastní jméno *Пётр* pojmenovává výraz pro 5 rublů ve všech následujících variantách, např.: jako zdvojnásobení *Петя, Петик*, jako zkomolenina tohoto jména *Петрофан*, jako jméno po otci *Петрович* a nakonec jako příjmení *Петровский*. Všechno je založeno na fonetické podobě s číslovkou *пять*.

I samotné slovo *rubl* může být nositelem označení 1 rublu v podobě jména po otci *Рублевич*. (příznakem tomu slouží typický sufix *-ич*). Oslovení po otci je příznakem žertovní familiárnosti.

Pojmenování peněz na základě číslovky

Názvy mnohých peněz jsou odvozeny od názvu číslovky, která označuje hodnotu peněz, např.:

- *Один: един* – výraz pro jednu kopějku;
- *Два*: tato číslovka se nachází v mnoha verzích, které označují různé hodnoty, slov. výrazy: *двушка* i *двушник* – 2 kopějky, 2 rubly, 20 rublů, *двустолка* – 200 rublů;
- *Три*: *трешник*, *трешка* – 3 kopějky, ale i 3 rubly;
- *Пять*: nejpočetnější zastoupení má číslovka *пять*. V odborné literatuře jsem napočítala 12 jednotek obsahujících různé varianty této číslovky: *пятак*, *пятакоч* – tyto slova shodně označují různé hodnoty – 5, 50, 500 a 5000 rublů. Následující slova označují jednu hodnotu: 5 rublů – *пятерик*, *пятифан*, *пятка*, *пятьулька*; 50 rublů – *пятиместка*, *пятихатка*, *пятихатник*; 500 rublů – *петаля*; 15 kopějek – *пятнарик*, *пятнашка*;
- *Семь*: *семихатка* – 700 rublů;
- *Десять*: *десятиместка* – 100 rublů, *десантик* – 10 kopějek, *десюн* – 10 kopějek;
- *Сто*: *сотский*, *стольник*, *стоха*, *стоша* – 100 rublů; *полсотский* – 50 rublů.

Z tohoto rozdělení tedy vyplývá, že nejpočetnější jsou číslovky, které označují kulatou sumu, ať už je to číslovka 5, 10 nebo 100.

Mnohá označení peněz nevychází z celých čísel, ale z racionálních, např.:

- *Половина*: *полсотский*, *полтан*, zdrobnělina *полташка* – 50 rublů (zde jde také o slovní hříčku – *Полтан* je časté jméno psa); *полкуска*, *полштуки* – 500 rublů; *полунца* – 50 kopějek;
- *Четверть*: *четвертак*, *четвертина* – 25 rublů, tedy *полуполтинник*.

Hodnota

Mnohá označení peněz, která nemají ve svém názvu číslovku, nám na první pohled nemusí osvětlovat hodnotu. Následovat budou názvy v hodnotě:

- 1 kopějku: *трефёлка, трофилка*;
- 1 rublu: *кол* (známka 1 ve škole, odpovídá českému 5; číslice 1 připomíná rovný kůl, odsud je tedy odvozen slangový výraz), *номинал, титак*;
- 2 rublů: *дуби*;
- 3 kopějek: *марочник*;
- 3 rublů: *стром*;
- 5 kopějek: *пено, пино, пискалик, пискарь* (slovní hříčka);
- 5 rublů: *пескарь*. Slova *пентух, пентух, пентюк* jsou přejata z číslovky *пять*, na první pohled to však není zřejmé. Proto jsem je zařadila do této kategorie;
- 10 kopějek: *гунчик, марлик*. Výraz *дисток* je odvozen od číslice *десять*. Avšak toto odvození není na první pohled patrné.
- 10 rublů: *иня, чир, чирик* (odvozeno od červoňce);
- 15 kopějek: *бекрут*;
- 15 rublů: *ан-деш, лаинник*;
- 20 kopějek: *оплошник*;
- 25 rublů: *гирн, угол* (jako kvadrát);
- 30 kopějek: *стромарь*;
- 100 rublů: *кайгун, каменька*;
- 1000 rublů: *косыля, кося, косая, кочан, штука, штукарь, угол*;
- milionu rublů: *мулик, мулька*.

5.2 Slangové názvy českých peněz

V této kapitole jsem využila především publikaci *Slovník nespisovné češtiny* napsaný kolektivem autorů pod vedením J. Huga.

V českém jazyce jsem objevila celkem 80 výrazů.

5.2.1 Výrazy přejaté z cizích jazyků

Celkem jsem našla 28 výrazů přejatých z jednotlivých cizích jazyků.

Mrtvé indoevropské jazyky:

Latinský jazyk

- *cetka* – původní lidový výraz pro drobnou minci ze slova *quintus* – „pět“. Drobné mince se našivaly jako ozdoba na šaty, proto má *cetka* později význam bezcenné ozdoby.

Živé indoevropské jazyky:

Germánské jazyky:

Anglický jazyk

Anglický jazyk se stal pramenem mnoha přejatých slov, která slouží k pojmenování peněz.

- *mony* – obecný výraz pro peníze přejatý ze slova *money* – „peníze“. Další varianta tohoto slova je *monajzy*. Odvozenina od tohoto slova se objevuje i v ruštině.

Německý jazyk

- *blaf* – výraz pro nehodnotnou minci ze slova *flaffert*, *blaffert*, jeho varianta je *blafník*;
- *búr* – výraz pro pětikorunu z argotického slova *bor* – „hotové peníze“;

- *cvelvár* – výraz pro 12 krejcarů, který je odvozen z německé číslovky „dvanáct“ – *zwölf*;
- *heble* – zastaralý výraz pro nehodnotný peníz vycházející ze slova *hebel* – „nicotný, bezcenný“. Toto slovo se objevuje v mnoha variantách, např.: *heblota*, *cheblota*;
- *mergle* – argotický výraz pro peníze ze slova *märkel*, což je zdrobnělina od *mark*, tedy „marka“;
- *prachy* – výraz pro peníze vycházející ze slova *staub* – „prach“. Toto slovo v německém argotu představuje drobné peníze; v tomto významu se toto slovo objevilo poprvé v 16. století ve smolných knihách;
- *šup* – výraz pro málo peněz ze slova *Schuppe* pro fríské feniky;
- *vindra* – je lidový zkomolený název vídeňského peníze „*Wiener Pfennig (Heller)*“. Z tohoto slova se vyvinuly lidové názvy: *finda*, *findra*, *findár*, *finděra*.

Indoárijské jazyky:

Cikánský jazyk

- *love* – výraz pro peníze pocházející z cikánštiny. Toto slovo má mnoho variant, např.: *lóve*, *lováče*, *lováky*.

Románské jazyky:

Francouzský jazyk

- *finance* – hovorový výraz pro peníze vycházející ze slova *finances*, což znamenalo „dovést ke konci, vyřídit (placení)“. Zkřížením slov *finance* a *finesy* vzniká slovo *fiňáry*. (Hugo, 2006: 117)

Italský jazyk

- *balatka* – výraz pro málo hodnotnou minci, který je přejat ze slova *ballota* – „kulička“. Toto slovo vzbuzuje u Čechů úsměv na tváři kvůli své zdobné podobě;
- *bankál* – výraz pro velkou sumu peněz odvozený od slova *banko* – označení pro habsburskou měnu z konce 19. století;
- *pakatel* – výraz pro peníz malé hodnoty z italského slova *bagatino*, lidového názvu drobné severoitalské mince.

5.2.2 Původní názvy peněz

Celkem jsem našla 52 původních názvů peněz.

Pojmenování peněz podle motivace:

Barvy

Stříbrná barva:

- *stříbrný* – lidový výraz pro stříbrné mince, jeho varianta je *stříbrňák*.

Zelená barva:

- *zelená* – lidový výraz pro stokorunu.

Zlatá barva:

- *zlatý* – lidový výraz pro zlaté mince. Toto slovo se objevuje v mnoha variantách, např.: *zlatka*, *zlat'ák*.

Materiál

Měď:

- *měď'ák* – obecný výraz pro měděné mince.

Stříbro:

- *stříbrný (stříbrňák)* – obecný výraz pro stříbrné mince.

Zlato:

- *zlatý (zlaťák, zlatka)* – obecný výraz pro zlaté mince.

Tvar mince

Kulatý tvar:

- *kule* – lidový výraz pro mince.

Některá označení peněz vychází z podobnosti s malými drobnými předměty.

Drobné kulaté předměty:

- *blechy, cvoky, drobáky, drobné, prach.*

Přirovnání

Někdy se názvy peněz mohou přirovnávat:

- ke zvířatům:
- *Hmyz: blechy* – lidový výraz pro mince;
- *Ptáci: dudek* – lidový výraz pro třígroš podle polské orlice ve znaku; *kačenka, kačka, kachna, kavka* – lidový výraz pro korunu; *vorel* – lidový výraz pro krejcar přejetý z drobné rakouské mince, nesoucí obraz dvouhlavého orla;
- *Šelmy: liška* – lidový výraz pro mince pro jejich rezavou barvu.

Vlastní jména

- *zmrzlík* – lidový výraz pro pražský groš, vycházející ze jména mincmistra Petra Zmrzlíka, který působil v kutnohorské mincovně v letech 1406-1419.

Pojmenování peněz na základě číslovky

Označení některých peněz obsahují ve svém názvu číslovku, která určuje hodnotu.

- *Dva: dvojka* – výraz pro grešli;
- *Tři: tříkrejcar* – 3 krejcare; *troják* – třígroš. Tato mince měla malou hodnotu a od ní vzniklo slovo *trojník*, které má i zdobnělou podobu: *trojníček*;
- *Čtyři: čtyřmeciťmák, čtyřmeciťník* – čtyřadvacetník; *čtyrák* – čtyřkrejcar;
- *Pět: číslice pět* má v češtině nejhojnější zastoupení. *Paták, pětník, pěťák* – pětikrejcar; *pětka* – desetikoruna;
- *Šest: šesták* – šestikrejcar;
- *Sedm: sedmík i sedmák* – 7 krejcarů;
- *Deset: desátník i desetikrejčárník* – 10 krejcarů; *desetník* – desetihalěr;
- *Dvanáct: dvanáctník* – dvanáctikrejcar;
- *Patnáct: patnáctník* – patnáctikrejcar;
- *Sedmnáct: sedmnáctník* – sedmnáctikrejcar;
- *Dvacet: číslovka dvacet* je v běžné komunikaci oblíbená, tudíž mnohé názvy jsou od ní přejaty. *Dvaciáš i dvacka* – dvacetikoruna; *dvacetník* – dvacetihalěr;
- *Padesát: padesátník* – padesátihalěr.

Některé názvy nevycházejí z celých čísel, např.:

- *Čtvrtina: čtvrtník* – čtyřtolar; *čtvrťka* – čtyřzlatník.

Hodnota

Z některých názvů peněz nemůžeme na první pohled poznat hodnotu, protože neobsahují v názvu číslovku. V následující klasifikaci budou názvy v hodnotě:

- 100 korun: *kilo*;
- tisíce korun: *litr, tác*.

6 FRAZEOLIGISMY S NÁZVY PENĚZ

O tom, jak značná byla a je role peněz v životě člověka, svědčí mimo jiné i četná rčení, obsahující názvy českých a cizích mincí. Jsou pro nás důležitým pramenem poznatků nejen z oblasti hospodářského a sociálního vývoje společnosti, ale také z oblasti lingvistické, neboť zachovávají mnohá zapomenutá a pro současného mluvčího nemotivovaná slova. (Stěpanova, 1994: 45)

V této kapitole se zabývám ustálenými slovními spojeními v ruské a české frazeologii. Některé frazeologismy jsou v ruštině i češtině stejné a na ty jsem se podívala nejdříve.

Na začátku bych však chtěla zmínit odbornou literaturu, o kterou jsem se opírala. Jsou to: *Rusko-český frazeologický slovník* od L. Stěpanove a *Česko-ruský frazeologický slovník* od V. M. Mokienka a A. Wurma.

V excerpovaném materiálu jsem našla 78 ruských a 119 českých frazeologismů vztahujících se k penězům.

6.1 Ruské a české frazeologismy se shodnými názvy peněz

Ruská a česká frazeologie mají společné tyto komponenty – názvy peněz: *peníze*, *mince*, *groš* a *babka*.

Peníze

Samotné slovo *peníze* je komponentem největšího množství frazeologismů. Podařilo se mi najít celkem 30 ruských a 30 českých výrazů, které charakterizují:

- Bohatství:

V ruštině: *быть при деньгах; деньги водятся у кого; деньги не переводятся у кого; денег (просто) девать некуда у кого; денег куры не клюют у кого; денег пруд пруди у кого; денег хоть лопатой гребни у кого; купаться в деньгах.*

V češtině: *být při penězích; koupat se v penězích; má peněz jako želez, slupek, smetí; může penězi dláždit; může přehazovat peníze lopatou.*

- Skrblictví:

V ruštině: *грести/огрести деньги; держать (хранить) деньги в кубышке (в чулке); класть/положить деньги в кубышку (в чулок); откладывать деньги за чёрный день; падок на деньги (до денег) кто.*

V češtině: *je na peníze jako čert; pase po penězích jako čert po hříšné duši; sedí na penězích; schovává si peníze pro strýčka Příhodu; žene se za penězi.*

- Marnotratnost:

V ruštině: *бросать (кидать, швырять, пускать) деньги на ветер; выбрасывать деньги; деньги карман жгут кому, у кого; не считать денег; сорить (бросаться, сыпать, швыряться) деньгами (направо и налево); спускать (все) деньги.*

V češtině: *vyhazovat peníze oknem; rozhazovat peníze; roztočit peníze.*

- Drahotu:

V ruštině: *денег стоит что.*

V češtině: *je to za všechny prachy, peníze; leze to do peněz; roste, jde to do peněz; stojí to hříšné peníze; stojí to sto peněz.*

Kromě těchto rčení, která popisují různé lidské vlastnosti, se v běžné mluvě používají také další rčení, např.:

- Vymáhat peníze:

V ruštině: *драть (сдирать) деньги с кого; выколачивать (из чего) деньги; делать/сделать деньги из воздуха; (вытягивать, выкачивать, выуживать) все деньги из кого.*

V češtině: *připravít o poslední halíř; vytloukat peníze; mastit si kapsu; vytřískat peníze.*

V běžné komunikaci používáme i slovní spojení, která popisují nečistý způsob získání peněz, např.: *кровные деньги/krvavé peníze; грязные деньги/špinavé peníze.* S tímto spojením je spjat výraz *отмывать деньги/prát špinavé peníze.* Další slovní spojení, *dlouhé peníze*, charakterizuje peníze v bance uložené na delší dobu, opakem jsou *krátké peníze.* V řeči se můžeme setkat s *rychlými penězi* – peníze vydělané jednoduchým způsobem, př. výhrou. A rovněž s *horkými penězi.* Toto spojení vychází z angličtiny „*hot money*“ a nejčastěji se používá v ekonomické sféře ve spojení s krátkodobými pohledávkami a depozity, které se přelévají ze země do země

v souvislosti s očekávaným vývojem měny. Často se užívá i výraz *lehce nabyté peníze*, v ruštině pak *бешеные деньги; лёгкие деньги; шальные (шалые) деньги*.

Mince

Protože je tato práce zaměřena také na *mince*, rozhodla jsem se vyhledat ustálená slovní spojení s tímto slovem. V odborné literatuře jsem našla mnohá rčení, např.: *платить той же монетой кому*; v češtině pak *oplácet stejnou mincí*; *принимать что за чистую монету*; překlad do češtiny zní *pokládat, považovat za bernou minci*; *размениваться на мелкую монету* (promrhávat své síly v maličkostech).

V češtině se používají další dvě ustálená slovní spojení: *stát se bernou mincí* (stát se obecně uznávanou pravdou); *hodit si mincí* (rozhodnout se naslepo).

Groš

V odborné literatuře jsem našla hodně rčení s oblíbeným slovem *groš*. Tato stříbrná mince se začala razit na dvoře Ludvíka IX. v roce 1266 a záhy se rozšířila do celé Evropy. Byl to peníz všeobecně vážený, o čemž svědčí tyto výrazy: *za krále Holce, když byla za groš ovce* (dávno); *(udělat něco) kdyby kroupa za groš byla* (stůj co stůj to udělat); *Haléři, dej místo groši! Vstaň šestáku, groš jde*. (Stěpanova, 1994: 45)

Hodnota i kvalita groše časem klesala, proto se stal v lidových rčeních označením pro nepatrnou hodnotu:

V ruštině: *грош цена (в базарный день) кому, чему; гроша (ломаного) не стоить; (купить, продать что) за гроши* (koupit, prodat za babku); *ломаного гроша за душой нет у кого* (nemá peníze); *не верить ни на грош; не дать/давать за что и ломаного гроша*.

V češtině: *nemít ani za groš ceny; nedal bych za něho groš; škrtit groš; chtít za groš do věrtele* (za málo mnoho); *hospodařit s kopy na groš* (špatně hospodařit); *hospodařit s groše na trojník* (od deseti k pěti); *(neudělat něco) ani kdyby kroupa za groš byla* (ani za nic to neudělat); *nesmrdí grošem* (je chudý); *schází mu s kopy groš* (má velikou nouzi); *tam chytne jistý groš* (málo tam získá); *vypadá jako zagroškudla* (slabý).

Avšak existují i výrazy, které nepopisují nízkou hodnotu groše, ale lidské vlastnosti:

V ruštině: *за грош удавиться кто, зашибать грош* (je lakomý); *(ни) в (медный) грош не ставят кого, что* (je pohrdavý).

V češtině: *chrání se před ním jako před mrzutým grošem* (je obezřetný); *kouká jako poslední groš z pytlíku* (smutně, mrzutě); *koupil to za správný groš* (výhodně); *nedívá se na nějaký ten groš* (není lakomý); *nerad pouští z míška groš, za groš požene veš až do Vídně* (je lakomý); *sedí jako pět grošů* (netečně). S tímto slovem souvisí i zažitá slovní spojení *jidášský groš*. V ruské frazeologii můžeme nalézt synonymum: *Иудины деньги*. Je to obecné označení získání peněz za zradu, které vychází z biblických evangelií, kdy apoštol Jidáš zradil Ježíše za 30 stříbrných. Proto je známé rčení *prodat za 30 stříbrných*, které popisuje zradu.

Babka

Babka byla drobná, málo hodnotná uherská mince a v této souvislosti se často vyskytuje v lidových rčeních, např.: *nestojí ani za babku; nemá ani zlámané babky; koupit (dostat) za babku; kdo se narodil k babce, nedostane se ke groši; do babky se trefilo; za babku by i kozu přes Tatry hnal; přilož babku k babce a budou krpce*. V ruském jazyce: *сшибать/сшибить бабки* (mít hluboko do kapsy). Toto spojení může mít v jiném kontextu význam „vydělávat těžké prachy, být bohatý“. Dále: *бабки ломать* (podvést někoho); *на бабки ставить* (zaplatit dluh); *срубать (нарубить, лепить) бабки* (vydělat hodně peněz). V množném čísle *babky* znamenají peníze: *ten má babky; peněz jako babek* (je bohatý); *быть на бабках; поднимать бабки*.

V další části se podívám na ruské frazémy týkající se peněz.

6.2 Ruské a české frazeologismy s odlišnými názvy peněz

6.2.1 Ruské frazeologismy

Celkem jsem našla 30 ustálených slovních spojení.

Rubl

Přestože je *rubl* současnou oficiální měnou Ruska, tudíž nejnámější ruskou mincí, ve frazeologii se vyskytuje velmi zřídka. V odborné literatuře jsem našla pouze 5 frazeologismů, a to: *не считать рублей* (být bohatý, moci vyhazovat peníze oknem); *бить (наказывать/наказать) рублём кого* (strhávat/strhnout komu část platu za špatnou práci); *ехать (гнаться) за длинным рублём* (hnát se za výdělkem). Ve spojitosti s rublem se můžeme setkat i se slovními spojeními *деревянный рубль* (sovětské peníze); *длинный рубль* (těžké prachy).

Копějka

Našla jsem mnoho frazémů obsahujících slovo *копějka*. Копějka je tradiční i současná mince v hodnotě jedné setiny rublu a v běžné komunikaci velmi oblíbená. *Не дать (не взять) ни копейки, не стоить ни копейки, не стоить и копейки* (stát za starou belu); *быть (оставаться, сидеть) без копейки (в кармане), жить на копейку, каждая копейка на счёту у кого, перебиваться с копейки на копейку* (být chudý, žít z ruky do úst); *купить (продать, уступить) за копейку что* (koupit, prodat za babku); *как одна копейка (копеечка), копейка в копейку, до (последней) копейки, как одну копейку (копеечку), отдавать (выкладывать/выложить, заплатить) как одну копейку* (zaplatit do posledního halíře – všechno); *ни на копейку, (хоть) на одну копейку* (ani za nic); *пропадать (погибать) ни за копейку* (pro nic za nic); *обходиться (влетать, выходить) в копейку кому* (lézt do peněz).

Nejvíce zažitých slovních spojení popisují lakotu a chamtivost: *беречь каждую копейку; держаться за каждую копейку; дорожить каждой копейкой; дрожать (трястись) над (каждой) копейкой; за копейку удавиться кто; зажимать/зажать копейку; считать (каждую) копейку (копеечку)*.

Slangové výrazy:

V ruské frazeologii se ujal rovněž jeden slangový výraz:

Love

Původ tohoto slova jsem objasnila v předcházející kapitole. S tímto slovem jsem našla dva ustálené frazeologismy: *быть при лавэ; лавьё стынет*, což znamená mít peníze.

Následovat budou české frazeologismy.

6.2.2 České frazeologismy

Celkem jsem našla 54 ustálených slovních spojení.

Koruna

Méně oblíbené výrazy jsou i s *korunou*. *Nekouká, nehledí na korunu* (nesmyslně utrácí); *každou korunu dvakrát obrátí, každá koruna dobrá, pro korunu si dá vrtat koleno, převrací na dlani každou korunu* (je lakomý).

Halěř

V některých frazeologismech se vyskytují výrazy s *halěřem*. Halěř byla drobná stříbrná mince, která byla v oběhu od počátku 16. století až do konce století dvacátého. Tato mince byla vždy nízké hodnoty, a proto všechna rčení mají bezcennou, zanedbatelnou vlastnost, např.: *nedat ani za zlámaný halěř; nestojí to ani za (zlámaný) halěř; je bez halěře* (nemá žádné peníze); *láme halěře* (je lakomý).

Grešle

Ze slova *groš* vychází i jeho další podoba – *grešle*. Protože byla grešle vždy velice drobnou mincí, v lidových rčeních charakterizuje mizivou hodnotu: *dostal (něco) za grešli* (lacino); *nestojí ani za zlámanou grešli* (vůbec za nic); *prodávat (dostat) za grešli* (levně); *nemá ani grešli, sedí grešli* (nemá žádné peníze). (Petráň, Radoměřský, 1996: 105)

Krejcar

Velké množství frazeologismů jsem našla ve spojitosti s *krejcarem*. Krejcar byl poprvé zaveden v roce 1271 v Tyrolích a na naše území se dostal v roce 1561. Jeho

historie je velmi zajímavá. Nejdříve byl mincí oblíbenou, pak na nějaký čas zmizel, znovu se objevil v roce 1619 a byl plnohodnotným platidlem až do roku 1856. Poté byl stažen z oběhu. I proto se nám dochovala rozmanitá rčení, která charakterizují různé stavy.

- Pozitivní: *je živ na svůj krejcar* (živí se samostatně); *udělal by z krejcaru dva* (je dobrý hospodář).
- Negativní: *nemá za krejcar rozumu* (je hloupý); *sedí krejcarem* (nemá peníze); *drží krejcar všemi deset, hledí na krejcar, každý krejcar třikrát obrátí, pro krejcar by na koze jezdil, za krejcar se dá oběsit, za krejcar by zed' přelezl, za krejcar by veš do Vídně (Olomouce, Paříže) přes Tatry po strnisku bosky hnal* (je lakomý); *nestojí ani za krejcar* (bezcenný).

Slangové výrazy:

Ze slangových výrazů se v české frazeologii uchytily:

Bankál

Jak už jsem nastínila v minulé kapitole *bankál* je lidový výraz pro velkou částku peněz a s tím souvisí i rčení: *má bankál* (je bohatý); *utrácí, jako by měl bankál* (rozhazuje peníze).

Vindra

Vindra je na základě špatné kvality výraz pro nehodnotnou minci. S tímto slovem souvisí výrazy *finda, findra, findár, finděra, fiňár*, které se z něj vyvinuly. Srov. rčení: *nemá ani vindru, nemá ani findy, findry, finty, fitiny* (nemá žádné peníze); *dostat findu* (velmi málo nebo nic). Množné číslo od slova *fiňár – fiňáry* naopak charakterizuje mít peníze, být bohatý; *má fiňáry* (je chytrý).

Slangové výrazy charakterizující nehodnotné mince:

Mnoho výrazů jako *balatka, blaf, heble, pakatel, plonk, šup* popisuje peníze nízké hodnoty, o čemž svědčí následující rčení: *nestojí ani za balatku, blaf* (je bezcenný); *je plonk* (nemá peníze); *nemá ani šupa* (žádné peníze); *koupil to za pakatel, za pár šupů* (lacině).

Některé výrazy (*bleška, fatka, flok, paták, pleška, šarapatka, vorel*) jsou stejného významu. Můžete se o tom přesvědčit v následujících rčeních: *nestojí ani za blešku, fatku, paták, plešku, šarapatku* (je bezcenný); *nemá ani floka, vorla* (žádné peníze); *dostat něco za šarapatku* (lacině).

Slangové výrazy podle hodnoty:

V běžné komunikaci je zažit i výraz *drobné, drobáky*, na který bych teď ráda obrátila svou pozornost. *Drobné, drobáky* je obecné označení mincí s velmi nízkou nominální hodnotou: *drobných nemívá mnoho a papírových ještě míň* (nemá žádné peníze). Avšak tento výraz charakterizuje i jiné vlastnosti: *nemoci pro široké k drobným* (je lakomý); *to je za všechny drobné* (to je skvělé, báječné). Dokonce popisuje i lidské vztahy: *nemají spolu žádných drobných* (nestýkají se důvěrně, nejsou milenci).

Lidová mluva zachycuje rovněž výrazy označení peněz podle hodnoty: *trojník, troník* – byly původně 3 haléře ražené v Čechách a ve Slezsku a dochovaly se ve rčeních: *neslevit ani trojníku; Kam jdeš? Do Kremže pro troníčky; sedí trojníkem* (nemá peníze); *trojník by byl rozlomil* (je lakomý). *Čtyrák* – měděný čtyřkrejcar ražený za Františka Josefa I., rčení: *kouká jako čtyrák z měchoty* (zkroušeně, utrápeně). *Šestáček* – původně šestikrejcar, později nový desetikrejcar a nakonec dvacetihaléř. Srov. rčení: *nestojí to ani za šestáček; koupil to za pár šestáčeků*. Nakonec zmiňovaný *dvacetihaléř*. Tomu se v lidové mluvě říká *dvacetník* a souvisí s ním rčení: *je červený jako dvacetník* (je bledý).

Názvy peněz podle „novosti“ jsou zachyceny ve rčeních: *nestojí za novák* (je bezcenný); *nemá rozumu ani za dva nové* (je hloupý). *Novák, nový* byly nové krejcarey za Františka Josefa I., ražené od roku 1858. (Stěpanova, 1994: 47)

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se snažila postihnout etymologické problémy obsahující názvy peněz. Dále problémy slangových pojmenování peněz a frazémů. Hlavním cílem bylo vytvořit klasifikaci, patřičně rozdělit excerpovaný materiál a poukázat na shody a odlišnosti v obou jazycích.

Teoretická část práce je rozdělena do tří kapitol a vysvětluje a objasňuje pojmy, které s tímto tématem souvisí. Nejdříve vysvětluje, co je to lexikologie a čím se zabývá. Na ni navazuje frazeologie, jež je s ní úzce spjata. Následuje terminologie, protože velkou část jednotek slovní zásoby tvoří termíny. A jako poslední je popsána etymologie a předmět jejího zkoumání.

Další kapitola popisuje peníze z ekonomického hlediska – jejich podstatu, různé teorie, funkce a jako poslední popis vzniku a zániku peněz.

Poslední kapitola objasňuje historický vývoj peněz – od předchůdců „reálných“ peněz přes první mince až k papírovým bankovkám. Nedílnou součástí je i popsání oficiálních měn, tedy ruského rublu a české koruny, od jejich zavedení až po současnost.

Praktická část se skládá ze tří kapitol – popisu etymologie názvů peněz, slangových názvů peněz a frazémů obsahujících názvy peněz. V rámci první kapitoly vztahující se k etymologii jsem peníze rozdělila na původní výrazy a výrazy přejaté z cizích jazyků. V ruském jazyce jsem shromáždila 22 názvů peněz. Z excerpovaného materiálu jsem zjistila, že 11 z nich je domácího – ruského původu. Jsou to: *гривенник*, *гривна*, *копейка*, *ливонеза*, *новгородка*, *полтина*, *полушка*, *рубль*, *резана*, *рус* a *чешуйка*. Ostatních 11 názvů peněz má svůj původ v cizích jazycích. V tatarštině 3 výrazy: *алтын*, *деньга* a *пуло*; v latině 2 výrazy: *грош* a *импервал*; v polštině 2 výrazy: *ефимок* a *червонец*; v němčině 1 výraz – *златник*. Některá slova nemůžeme zařadit do této klasifikace, protože se verze o jejich původu rozcházejí, k takovým patří: *корелки*, *московка* a *псковка*.

V českém jazyce se vyskytuje shodně 22 názvů peněz. Domácího – českého původu překvapivě nebyl ani jeden, všechny názvy peněz jsou přejaty z cizích jazyků. Konkrétně to jsou: němčina s 10 výrazy: *brumer*, *duhovka*, *grešle*, *haléř*, *kalíšek*,

krejcar, pac (pacněř), peníz, tolar a zlatník; latina s 6 výrazy: *brakteát, denár, groš, koruna, kvartník a parvus*; italština se 2 výrazy: *dukát a florén*; řečtina se 2 výrazy: *alkis a statér*; praslovanština s 1 výrazem: *hřivna*. Avšak ne všechny peníze mají jasný původ, k těm s nejasným původem patří *flůtky*.

Je tedy jasné, že ruština a čeština mají společné 3 názvy peněz: *groš, hřivna a zlatník*.

Druhá kapitola je zaměřena na slangová pojmenování peněz. Tato část je klasifikována podle různých faktorů. Nejdříve je to klasifikace na dvě hlavní skupiny: výrazy přejaté z cizích jazyků a původní pojmenování peněz. Výrazy přejaté z cizích jazyků jsou dále rozděleny podle jednotlivých jazyků a původní pojmenování podle motivace. V ruštině se mi podařilo najít 159 slangových názvů peněz, z toho je 33 výrazů přejatých a 126 původních. Mnohá slangová pojmenování jsou přejata z *angličtiny, cikánštiny, čínštiny, francouzštiny, mongolštiny, němčiny, polštiny, řečtiny, tatarštiny a turko-tatarštiny*. Původní pojmenování jsou rozčleněna podle motivačního základu na výrazy motivované barvou (*běžová, červená, stříbrná, zlatá barva*), materiálem (*bílý kov, stříbro, zlato*). Dále popisují výrazy motivované tvarem a rozměrem mince. Našla jsem výrazy představující drobné a velké kulaté předměty (slangové výrazy jsou přirovnávány k drobným předmětům, ale i k ovoci). Některá slangová pojmenování jsou srovnávána se znehodnocovanými předměty, tj. předměty, které u lidí ztratily svou důstojnost. Jiné slangové názvy jsou motivovány vlastními jmény. Oblíbenými jmény jsou: *Василий, Григорий, Иван, Екатерина, Пётр*; číslovkou v názvu (*1, 2, 3, 5, 7, 10, 30, 100, ½ a ¼*) a hodnotou, která není z názvu patrná.

Z českých zdrojů jsem excerpovala 80 slangových pojmenování peněz, z toho je 28 výrazů přejatých a 52 původních. Přejatá slangová pojmenování mají svůj původ v *angličtině, cikánštině, francouzštině, italštině, latině a němčině*. Klasifikace původních slangových pojmenování je následující: motivace podle barvy (*stříbrná, zelená, zlatá barva*), materiálu (*měď, stříbro, zlato*), tvaru mince (drobný kulatý tvar je přirovnáván k drobným předmětům). Kromě toho se v této části objevuje přirovnání ke zvířatům. V excerpovaném materiálu jsem objevila pouze jeden výraz motivovaný vlastním jménem, a to *zmrzlik*. Dále jsou slangové výrazy motivované číslicí v názvu (*2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 17, 20 a ¼*) a hodnotou.

Srovnáním obou jazyků jsem zjistila, že ruština je tvárnější a jazykově rozmanitější. V tomto jazyce je téměř dvakrát více slangových pojmenování peněz. V obou zkoumaných jazycích se vyskytují následující slangové výrazy: *babka* (бабка), *love* (лавэ), *money* (мани).

Poslední kapitola se zabývá frazeologismy s názvy peněz. V excerpovaném materiálu jsem našla celkem 197 frazeologismů vztahujících se k penězům, z toho je 78 ruských a 119 českých. Ruské a české frazeologismy si jsou velmi podobné, dokonce mají společné některé komponenty – názvy peněz. K takovým patří: *peníze*, *mince*, *groš* a *babka*. Tyto výrazy mají i některé frazeologismy stejné: peníze: *быть при деньгах/бýt při penězích*; *купаться в деньгах/koupat se v penězích*; *кровные деньги/krvavé peníze*; *грязные деньги/špinavé peníze*, atd. Mince: *платить той же монетой кому/opláacet stejnou mincí*; *принимать что за чистую монету/pokládat za bernou minci*. Groš: *гроша (ломаного) не стоить/nestojí ani za zlámaný groš*; *не дать за что и ломаного гроша/nedat za to ani zlámaný groš*. Frazeologismy se slovem babka se v jazycích neshodují. V ruské frazeologii se vyskytují frazeologismy s *ruble*, *kopějkou* a se slangovým pojmenováním – *love*. Čeština je v tomhle ohledu pestřejší. Často se používají ustálená slovní spojení s *korunou*, *haléřem*, *grešlí*, *krejcarem*, slangovými pojmenováními – *bankálem*, *vindrou* a slangovými výrazy charakterizujícími *nehodnotné mince* a *hodnotu*.

Na konci lze udělat závěr, že v ruštině a češtině existuje velké množství výrazů vztahujících se k penězům. Pravděpodobně díky podobnosti obou jazyků, evropské kultuře a podobným geografickým podmínkám se mnohé výrazy shodují. Celkově jsem nasbírala shodný počet výrazů vztahujících se k penězům. V češtině jsem shromáždila 221 excerpce, v ruštině pak 219 excerpce, dohromady tedy celkem 440 jednotek. I tak je to ale pouze „špička ledovce“ a větší část této problematiky dosud zůstává neprozkoumána. Přesto doufám, že se stane tato práce pro případné zájemce prospěšnou a inspirující.

РЕЗЮМЕ

Темой моей бакалаврской дипломной работы являются «Наименования денег в русском и чешском языках». Тему я выбрала из большого количества предложенных нам тем на основе того, что она показалась мне очень интересной и мало разработанной. Я её также выбрала потому, что она изучает многие новые проблемы, которые раньше не изучались (напр., сленговые наименования денег). Хотя темой наименований денег занимались и раньше, но сопоставительно анализа русских и чешских наименований денег мне найти не удалось. Поэтому я надеюсь, что моя работа может быть в будущем полезна для студентов и других исследований.

Целью работы является описание данной группы наименований с разных точек зрения: во-первых, с точки зрения этимологии, во-вторых, с точки зрения стандарта и, в-третьих, с точки зрения фразеологии, а также выявление сходств и различий в данной группе лексики в русском и чешском языках.

Настоящая работа состоит из введения, основной части, заключения, списка литературы и приложений.

Во введении кратко характеризуется задача работы, её структура и цель. Здесь также описаны основные материалы, которые послужили базой для написания дипломной работы.

Основная часть состоит из двух частей – теоретической и практической.

Теоретическая часть содержит три главных раздела. В первом разделе описываются основные понятия лексикологии. Лексикология – лингвистическая дисциплина, которая занимается изучением лексики, её классификацией и отношениями между словами. Лексика является важной частью каждого языка. Лексика состоит из лексем – лексических единиц; основной единицей лексики является слово. Слово – это группа звуков устойчивого значения. Важную часть моей работы составляют фразеологизмы, поэтому я рассматриваю также проблемы фразеологии.

Фразеология очень важна. Она изучает устойчивые словосочетания разного типа: фразеологизмы, или идиомы, цитаты, некоторые включают сюда

и пословицы. Основная единица этой дисциплины – фразема, фразеологизм или фразеологическая единица. Фразема – единичное сочленение минимально двух компонентов. Для фразем характерны: раздельнооформленность, устойчивость, воспроизводимость, целостность значения и экспрессивность.

Большая часть лексики состоит из терминов. Термин – это специальное выражение, имеющее в определённой сфере специфическое, ограниченное значение, которое отличается от основного общего значения. Термины связаны с лексикой литературного языка. Термины изучает терминология. Терминология является дисциплиной, изучающей термины и их классификацию.

В рамках первого раздела я также характеризовала важную дисциплину – этимологию. Этимология стремится объяснить происхождение и развитие слов с помощью специальных лингвистических методов и установить внутреннюю родственность слов в рамках одного языка.

Во втором разделе теоретической части описана сущность денег. Деньгами является всё, что принимается как платежное средство или при оплатах за товар, или при уплатах долгов. Деньгами являются не только монеты и купюры, но феноменом 21-ого века являются безналичные деньги. В форме безналичных денег выступают чеки, платежные карточки и некоторые виды ценных бумаг, как, например, акции, вексели, облигации и талоны.

Ясно, что деньги выполняют разные функции. Деньги выступают как выражение цены товаров и услуг; как платежное средство; как средство сохранения цены. Основной функцией, которую должно выполнять каждое платежное средство, является быть средством обмена. Эта функция нам даёт возможность оплатить товары и услуги и уплатить долги.

Далее говорится о возникновении и исчезновении денег. Деньги возникают в торговом банке предоставлением кредитов, начислением процентов вкладов, покупкой имущества, выплатой зарплат и дивидендов. И, наоборот, деньги исчезают выплачиванием кредитов и продажей имущества. В обоих случаях банки вступают в отношения с небанковскими единицами/учреждениями.

В третьем разделе теоретической части я описала историю денег. В прошлом не существовали монеты и купюры, а в функции денег выступали разные предметы, например, хлеб, соль, полотно, чай, сыр и очень часто скот. Этими деньгами люди платили только некоторое время и ограниченно. Поэтому «реальными» деньгами считаются монеты из драгоценных металлов, главным образом золото и серебро.

Чеканка первых монет началась около 1000 года до нашей эры в Китае, Греции и Персии. В 7 веке нашей эры начали чеканить монеты, которые по виду приближались к современным монетам – они были круглые с изображением символа данного государства. С течением времени монеты утратили свои торговые качества и должны были возникнуть бумажные деньги. Купюры возникли из торговых векселей – если человек в банке показал вексель, ему дали купюру и он мог купить любой товар. В первый раз купюры появились в 100 г. до нашей эры и стали показателем богатства. Купюры с функцией обмена начали выпускаться в середине 7 века в Китае. В Европу они попали благодаря Марко Поло в начале 14 века, однако их регулярные эмиссии связаны с банком в Стокгольме во второй половине 17 века. До них ручным способом вписывали необходимые данные, ставили печати, даже разные цены.

Самой интересной является история русского рубля и чешской кроны. Рубль – это официальная валюта Российской Федерации. Рубль был установлен в 1534 г. и стал официальным платежным средством. Но в течение веков он потерял свою позицию и снова укрепить его удалось в начале 18 века, когда серебряные монеты пришлось заменить золотыми. Рубль состоит из 100 копеек. Современный рубль был установлен в 1991 году в ценах – 1, 2, 5, 10, 50, 100, 500, 1000, 5000 рублей.

Крона – официальная валюта Чешской Республики. Крона была установлена в 1892 г., а когда возникла Чехословакия, она опять стала законной валютой. Её официальная чеканка началась в 1921 г. и платить кронами – монетами начали на один год позже, а купюрами – в 1927 г. Из-за Второй Мировой войны валюта стала нестабильной и стала причиной падения коммунистической партии в Чехословакии. 1 января 1993 г. Чехословакия разделилась на два самостоятельных государства. Современная крона была

установлена в 1993 г. в ценах 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000, 2000, 5000 крон.

Практическая часть данной работы содержит три главных раздела и опирается на данные, полученные посредством специальной литературы. Материал работы составил 221 чешское различное наименование денег 219 русских наименований денег.

В первом разделе описывается этимология наименований денег в русском и чешском языках. Мне удалось собрать 22 русских выражения и 22 чешских выражения.

В рамках русского языка я разделила деньги на две главные группы: исконные выражения в русском языке и заимствованные выражения.

В русской части этой статьи я нашла 11 выражений, которые имеют свое происхождение в русском языке: *гривна, гривенник, копейка, ливонеза, новгородка, полтина, полушка, рубль, резана, рус* и *чешуйка*. Это значит, что выражений из иностранных языков 11, а именно: из татарского языка три названия: *алтын, деньга* и *пуло*; из латинского языка два наименования: *грош* и *империал*; из польского языка два слова: *эфимок* и *червонец*; из немецкого языка только одно выражение: *златник*. Некоторые выражения имеют несколько возможных версий своего происхождения. К ним принадлежат: *корелка, московка* и *псковка*. *Корелка* – деньга, которая или образована от имени короля Карла Великого, или происходит из латинского, или из немецкого языков. До сих пор лингвисты не могут согласиться с одной версией. Деньга *московка* происходит от топонима Москва. Это слово имеет свое происхождение или в турецком языке, или в финском языке, поэтому этимология данного слова спорна. Конечно, деньга *псковка* происходит от города Псков и существуют два возможных объяснения возникновения слова: или из польского языка, или из литовского. В литературе мы можем встретиться с обеими версиями.

В чешской части статьи все названия денег происходят из иностранных языков. Из немецкого языка пришло десять названий денег: *brumer, duhovka, grešle, haléř, kališek, krejcar, pac, peníz, tolar* и *zlatník*; из латинского языка взято шесть выражений: *brakteát, denár, groř, koruna, kvartník* и *parvus*; из итальянского

языка – два слова: *dukát* и *florén*; из греческого языка два названия денег: *alkis* и *statér*; из праславянского языка одно выражение: *hřivna*. Но не все наименования денег имеют ясное происхождение. В чешском языке появляется слово *flůtky*, этимология которого до сих пор спорна.

В чешском и русском языках есть три наименования денег, которые в обоих языках звучат приблизительно одинаково. Это: *гривна*, *грош* и *золотник*.

Второй раздел практической части посвящен жаргонным названиям денег. Для этой статьи я создала классификацию, по которой я разделила материал на две главные группы: заимствованные названия денег и исконные названия денег. Заимствованные названия денег разделены по отдельным языкам, а исконные названия денег – по мотивации. В русском языке мне удалось найти 159 жаргонных выражений, из этого 33 являются заимствованными и 126 – исконными. Некоторые жаргонные выражения имеют свое происхождение в английском, цыганском, китайском, французском, монгольском, немецком, польском, греческом, татарском и тюркско-татарском языках. Исконные выражения я разделила по мотивации на выражения мотивированные цветом, материалом, видом и размером монеты (речь идёт о маленьких и больших круглых предметах), следуют выражения, связанные с обесцененными предметами. Некоторые выражения мотивированы собственными именами, числительным в названии и стоимостью монеты.

В чешском языке я нашла 80 разных жаргонных выражений, из этого 28 являются заимствованными и 52 исконными. Многие иностранные языки стали источником чешских жаргонных названий денег. Это: английский, цыганский, французский, итальянский, латинский и немецкий языки. Исконные названия денег разделены по цвету, материалу, виду монеты, сравнению с животными, собственными именами, числительным в названии и стоимостью монеты.

В общем русский язык представляется мне в этой группе лексики более разнообразным и в нем оказалось вдвое больше жаргонных названий денег. Три жаргонных выражения появляются и в чешском, и русском языках. Это: *бабка*, *лавэ*, *мани*.

Третий раздел касается фразем с наименованиями денег. Фраземы встречаются в 197 выражениях, из того 78 русских и 119 чешских. Русская фразеология очень сходна с чешской в этой группе, поэтому некоторые фраземы появляются в обоих языках, напр., фразеологизмы с компонентами – *деньги, монета, грош* и *бабка*. К таковым относятся фраземы: *быть при деньгах, денег хоть лопатой гребти у кого, купаться в деньгах, выбрасывать деньги, кровные деньги, грязные деньги, бешеные деньги, Иудины деньги; платить той же монетой кому, принимать что за чистую монету; гроша (ломаного) не стоит, не дать за что и ломаного гроша*. Фраземы с компонентом *бабка* разные. Кроме того, в русском языке существуют фраземы с компонентами: *рубли, копейка*, с жаргонным словом – *лове*. В чешском языке это компоненты: *koruna, haléř, grešle, krejcar*, сленговые выражения – *bankál* и *vindra*, сленговые выражения, связанные с обесцененными монетами и стоимостью монет.

Данная тема оказалась очень интересной и позволила собрать материал, который, как я думаю, будет полезен и для специалистов. Я стремилась разработать тему «Наименования денег в русском и чешском языках» таким образом, чтобы она была полезной студентам и другим исследователям, которые будут заниматься этой темой в будущем.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČECHOVÁ, M.: *Český jazyk pro 3. ročník SOŠ*. Praha: SPN, 2002.
- ČERMÁK, F., HRONEK, J., MACHAČ, J.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2, výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009.
- ERHART, A., VEČERKA, R.: *Úvod do etymologie*. Praha: SPN, 1981.
- FILIPEC, J., ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. Praha: Československá akademie věd, 1985.
- HINDLS, R., HOLMAN, R., HRONOVÁ, S.: *Ekonomický slovník*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2003.
- HLINKA, B., RADOMĚRSKÝ, P.: *Peníze celého světa*. Praha: Mladá fronta, 1981.
- HUBÁČEK, J.: *Malý slovník českých slangů*. Ostrava: Profil, 1988.
- HUBÁČEK, J.: *O českých slanzích*. Ostrava: Profil, 1979.
- HUGO, J. a kol.: *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2006.
- JÍLEK, J.: *Peníze a měnová politika*. Praha: Grada, 2004.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Lidové noviny, 1997.
- MOKIENKO, V., WURM, A.: *Česko-ruský frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2002.
- PETRÁŇ, Z., RADOMĚRSKÝ, P.: *Encyklopedie české numismatiky*. Praha: Libri, 1996.
- REJZEK, J.: *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001.
- REVENDA, Z., MANDEL, M., KODERA, J., MUSÍLEK, P., DVOŘÁK, P., BRADA, J.: *Peněžní ekonomie a bankovníctví*. Praha: Management Press, 2005.
- SOCHOR, K.: *Příručka o českém odborném názvosloví*. Praha: Československá akademie věd, 1955.
- STĚPANOVA, L.: *Není groš jako groš*. In: *Čeština doma a ve světě*. 1994. Č 1. S. 45-48.
- STĚPANOVA, L.: *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2007.
- VANDAS, J.: *Mince a platidla*. Praha: Magnet-Press, 1994.
- ZAORÁLEK, J.: *Lidová rčení*. Praha: Aurora, 1996.

БИРИХ, А. К., МОКИЕНКО, В. М., СТЕПАНОВА, Л. И.: *Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник*. Санкт-Петербург: Изд. Фолио-Пресс, 1998.

ВАСМЕР, М.: *Этимологический словарь русского языка I-IV*. Москва: Изд. Прогресс, 1986-1987.

ВИНОГРАДОВ, В. В. : *Лексикология и лексикография*. Москва: Изд. Наука, 1977.

ГРАЧЕВ, М. А.: *Русское аргю*. Нижний Новгород: Изд. Рипол Классик, 1997.

ЕВГЕНЬЕВА, А. П. и колл.: *Словарь русского языка I-IV*. Москва: Изд. Русский язык, 1981-1984.

МОКИЕНКО, В. М., НИКИТИНА, Т. Г.: *Большой словарь русского жаргона*. Санкт-Петербург: Изд. Норинт, 2000.

СМИРНОВА, Н. В.: *Грош, ефимок, деньга, полушка*. In: *Русская речь*. 2010. N 3. С. 91-94.

ШМЕЛЕВ, Д. Н.: *Современный русский язык: Лексика*. Москва: Изд. Едиториал УРСС, 2004.

Internetové zdroje

Historie československé koruny. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://mzdy.blog.cz/0603/historie-ceskoslovenske-koruny>.

Historie mincí – denáry. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://www.lovecpokladu.cz/home/historie-minci-denary-690>.

Historie peněz. Stažení 21. 1. 2012. Dostupné z: http://foreignrights.cpress.cz/DataFiles/Book/00000014/Download/KHP0079_1.pdf.

Historie peněz. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://penize.org/historie-penez/>.

Historie peněz, měnových systémů a peněžních unií – díl I. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_11887.html.

Jaký má původ slovo mince a jak vznikly názvy starých mincí známých např. z písní a úsloví? [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://www.odpovedi.cz/otazky/jaky->

ma-puvod-slovo-mince-a-jak-vznikly-nazvy-starych-minci-znamych-napr-z-pisni-a-uslovi.

Numismatika. Vznik a historie československé měny I. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://coins.blog.cz/0706/vznik-a-historie-ceskoslovenske-meny-cast-1>.

Koruna česká. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: cs.wikipedia.org/wiki/Koruna_ceska.

Papírová platidla, bankovky. Historie. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/historie>.

Ruský rubl. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: cs.wikipedia.org/wiki/Rusky_rubl.

Světové jazyky. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://www.kahlen.cz/svetove-jazyky>.

Нумизматический словарь. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://numizman.narod.ru/Book/d.htm>.

Словарь. Рубль. [online]. Stažení 21. 3. 2012. Dostupné z: <http://www.rucollect.ru/slovar/slovar/view/item/id/13/catid/3>.

ПРÍЛОНА

Rejstřík mincí

Ruské mince

Алтын – drobná mince ražená od roku 1654

Гривенник – mince v hodnotě 10 kopějek, která se poprvé objevila v roce 1701

Гривна – stříbrná i zlatá mince v hodnotě 100 kopějek, kterou se v Rusku platí od 11. století až do současnosti

Грош – mince v hodnotě 2 kopějek, která se začala razit v roce 1724

Деньга – stříbrná mince z druhé poloviny 14. století, která platila až do 19. století

Ефимок – ruský název pro jáchymovské tolary, který byl v oběhu do 18. století

Златник – první zlatá mince ražená koncem 10. století

Империял – zlatá mince v hodnotě 10 rublů ražená od roku 1755

Копейка – stříbrná mince ražená od roku 1534, v oběhu až do současnosti

Корелки – mince primárně určené pro obchod s Laponskem ve 20. a 30. letech 17. st.

Ливонезы – stříbrné mince ražené za vlády carevny Kateřiny Veliké, určené pro obchod s pobaltskými státy v 50. letech 18. století

Московка – mince – деньга ražená v Moskvě od 16. století

Новгородка – mince – деньга ražená v Novgorodu v 15. století

Полтина – původně jednotka, později platidlo od 14. do 15. století

Полушка – malá stříbrná mince, později měděná v hodnotě poloviny деньги

Псковка – mince – деньга ražená ve městě Pskov od roku 1424

Пуло – měděná mince, která byla v oběhu od 15. do 16. století

Резана – původně jednotka, později platidlo, které bylo staženo z oběhu v 16. století

Рубль – oficiální měna na území Ruské federace od roku 1534

Руб – původně jednotka, později od roku 1895 platidlo

Червонец – zlatá mince, která v letech 1730 – 1867, měla sloužit především pro zahraniční platby

Чешуйка – malá mince, která se v Rusi objevila už v 9. století díky tatarsko-mongolským kmenům

České mince

Alkis – zlatá keltská mince ražená na našem území v letech 160 př. n. l. – 10 n. l.

Brakteát – stříbrná mince obíhající na našem území na přelomu 12. a 13. st.

Brumer – grošová mince německého původu, která obíhala ve Slezsku

Denár – první česká stříbrná mince z konce 8. stol. n. l., jejíž ražba zanikla roku 1300

Dukát – nejrozšířenější zlatá mince, která byla v oběhu od roku 1325 do 17. století

Duhovka – zlatá mince ražená keltskými kmeny v 2. – 1. století před naším letopočtem

Florén – první zlatá středověká mince ražená v první polovině 14. století

Flůtek – drobná jednostranná mince ražená v 15. století husity v Praze a Táboře

Groš – stříbrná mince ražená ve 2. polovině 13. století

Grešle – drobná měděná mince z 18. století

Haléř – stříbrná mince, která byla v oběhu od začátku 13. století do konce 20. století

Hřivna – jedna ze základních hmotnostních jednotek, kterou se platilo od 11. století až do začátku 17. století

Kalíšky – mince, které se v husitské době razily z bohoslužebného náčiní – z mešních kalichů

Koruna – oficiální měna na území České republiky od zavedení korunové měny v 1892

Krejcar – stříbrná mince zavedená roku 1561, která se nacházela v oběhu do roku 1870

Kvartník – dvoustranná stříbrná mince poprvé ražená okolo roku 1290

Pac, pacněř – grošová mince, která se na naše území dostala v 17. století ze Švýcarska

Parvus – drobná stříbrná mince ražená od roku 1300

Peníz – drobná stříbrná mince ražená po roce 1384

Statér – mince ražená na našem území keltskými kmeny v letech 160 př. n. l. – 10 n. l.

Tolar – stříbrná mince ražená od 16. st., jejíž ražba končí v r. 1892 zavedením koruny

Zlatník – stříbrná mince zavedená od roku 1561

Образová příloha

Русké mince

Алтын



Гривенник



Гривна



Грош



Деньга



Ефимок



Златник



Империял



Копейка



Корелка



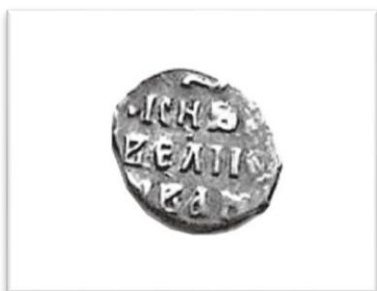
Ливонеза



Московка



Новгородка



Полтина



Полушка



Псковка



Пуло



Резана



Рубль



Рус



Червонец



Чешуйка



České mince

Alkis



Brakteát



Brumer



Denár



Duhovka



Dukát



Florén



Flůtek



Grešle



Groš



Haléř



Hřivna



Kališek



Koruna



Krejcar



Kvartník



Pac



Parvus



Peníz



Statér



Tolar



Zlatník



ANOTACE

Jméno a příjmení autora:	Miroslava Divoká
Název katedry a fakulty:	Katedra slavistiky, Filozofická fakulta
Vedoucí diplomové práce:	doc. Ludmila Stěpanova, CSc.
Název diplomové práce:	Názvy peněz v ruštině a češtině
Název v angličtině:	Names of coins and banknotes in Russian and Czech
Počet znaků:	100 770
Počet příloh:	2
Klíčová slova v češtině:	peníze, mince, bankovky, etymologie, slang, frazeologie
Klíčová slova v angličtině:	money, coins, banknotes, etymology, slang, phraseology

Anotace v češtině

Tématem bakalářské práce je: Názvy peněz v ruštině a češtině. Cílem práce bylo popsat etymologii názvů peněz, slangová pojmenování pro peníze a frazeologismy s názvy peněz.

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část se zabývá obecnými otázkami lexikologie, podstatou peněz a obecnou historií peněz. Praktickou část tvoří popis etymologie ruských a českých názvů peněz, přenesených významů těchto názvů, popis slangových názvů peněz a frazeologismů s názvy peněz.

Anotace v angličtině

The topic of this thesis is: „The names of coins and banknotes in Russian and Czech“. The aim was to describe the etymology of the names of coins and banknotes, their slang expressions and phrasal idioms.

The thesis is divided into a theoretical and a practical parts. The theoretical part describes the lexicology, the essence of money and general history of money. The practical part consists of the etymology of the names of coins and banknotes, slang expressions and phrasal idioms.